

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs

Vannieuwenburg, A.M.R.

Citation

Vannieuwenburg, A. M. R. (2019, February 5). *Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/68524>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/68524>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/68524> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Vannieuwenburg, A.M.R.

Title: Pleidooi voor een lekenrenaissance: een ideeënhistorische verkenning van de oorzaken en de gevolgen van de constitutionele verankering van de prerogatieven van de levensbeschouwingen in België met bijzondere aandacht voor het onderwijs

Issue Date: 2019-02-05

8. "Le contrôle des consciences"

8.1. Onderwijs als "seculariseringsbreker"

Jean-Philippe Schreiber had het bij het rechte eind wanneer hij stelde dat de toegeeflijkheid door de clerus in 1830–1831 in wezen één doel diende: het verwerven van vrijheid en meer bepaald van de vrijheid van onderwijs. Er was dan wel, zoals Bauberot het stelt, geen sprake meer van een overheidsgodsdienst of van het bevoordelen door de staat van een religie, door de vrijheid van onderwijs wist de clerus zich verzekerd van "le contrôle des consciences".¹³³⁷

Deze vrijheid zou de kerk goed uitkomen.¹³³⁸ De verovering van het onderwijs betekende dat men zowel de eigen instellingen consolideerde, het katholieke onderwijsnetwerk verder uitbouwde en maximaal gebruik ging maken van de mogelijkheden om de expansie van het openbaar onderwijs te sturen.¹³³⁹ De constitutioneel verankerde vrijheid zou door de katholieken aangewend worden om de secularisering tegen te gaan.

Onderwijs leek voor de prille Belgische natie aanvankelijk blijkbaar geen prioriteit. Zo werden hier en daar openbare scholen, ongericht onder Willem I, zelfs gesloten: klerikalisme, anti-orangisme en onverschilligheid stuurden dit. Tyssens wijst erop hoe de vroege Belgische onderwijsbesluitvorming zich afzette tegen de Nederlandse opties die tot 1829 voorop stonden. De professionalisering van het lager onderwijs werd teruggeschroefd. De rijksnormaalschool van Lier ging dicht tot 1842.¹³⁴⁰ Het lijkt er sterk op dat enkel de clerus wist welke richting zij met het onderwijs wilde uitgaan. De liberalen verschilden duidelijk van mening wat de organisatie van het onderwijs betreft.

Was het optreden van de overheid als organisator van onderwijs¹³⁴¹ eerder beperkt te noemen, dan was ook het levensbeschouwelijk aspect binnen het openbaar onderwijs geruime tijd een blinde vlek: "De Grondwet zegde helemaal niets over dat laatste element, maar maakte de regulering van het openbaar onderwijs wel afhankelijk van de wetgever, dus ook voor wat betreft de levensbeschouwelijke invulling. De wetgever is vrij lang blijven talmen vooraleer de nodige organieke wetten te stemmen, niet zozeer wat betreft de universiteiten, maar voornamelijk wat de lagere en de middelbare scholen betreft, om van het nijverheids- en beroepsonderwijs al helemaal te zwijgen."¹³⁴²

¹³³⁷ J.- P. Schreiber. *La Belgique, État laïque...ou presque*. Blz. 28

¹³³⁸ *Ibid.* Blz.478

¹³³⁹ E. Witte (e.a.). Deel 1. Blz.477

¹³⁴⁰ J. Tyssens. *Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940*. Blz. 18

¹³⁴¹ Jeffrey Tyssen merkt echter op dat de katholieke kerk niet de enige inrichter van particulier onderwijs was. Binnen de kleine joodse en de protestantse gemeenschappen werden ook initiatieven genomen. Ook liberalen en vrijmetselaars waren actief op dat vlak. Het marktaandeel van de niet – katholieke onderwijsinstelling mag "bescheiden" worden geheten.

¹³⁴² B. Goossens (red.). *Blijf bij de les. Niet-confessionele zedenleer gisteren, vandaag en morgen*. deMens.nu. Brussel. 2016. Blz. 10

Door de gemeentewet van 30 maart 1836 en provinciewet van 30 april 1836 was wel bepaald dat de gemeenten en provincies op onderwijsvlak een rol te spelen hadden.¹³⁴³

Op het ogenblik dat de wetgever zich nadrukkelijker mengde in de onderwijsorganisatie en ook uitspraken deed over de levensbeschouwelijke aard van het onderwijs verhitten de gemoederen.

Op 27 september 1835 kwam de organieke wet op het hoger onderwijs tot stand.¹³⁴⁴ Het hoger onderwijs wordt grondig gereorganiseerd: de leerstof wordt aangepakt, er komt een examencommissie waarvan de juryleden benoemd worden door de regering en het parlement. Eerste vaststelling: het katholieke overwicht resulteert in een bevoordeling van professoren van de KULeuven.¹³⁴⁵

In een nog steeds aanwezige unionistische geest werd een organieke wet op het lager onderwijs op 30 augustus 1842¹³⁴⁶ met meerderheid aanvaard. De katholieken hadden nog geen probleem met het centralisme. Hierdoor werd elke gemeente verplicht een eigen lagere onderwijsinstelling in te richten.¹³⁴⁷ Er was voorzien in een uitzondering: de gemeente kon een bestaande (katholieke) school aannemen en dus financieren. De officiële lagere gemeenteschool was de standaard, maar door de aannemingsmogelijkheid kreeg de clerus niet enkel ruime toegang tot het lager onderwijs,¹³⁴⁸ men verzekerde ook de plaats van religie

¹³⁴³ Het bestuur en het toezicht kwam hierdoor toe aan de burgemeester en aan de schepenen. De gemeente benoemde de leerkrachten. Door de provinciewet van 30 april 1836 ontstond een gelijkaardig systeem voor de provinciale overheden. Zij konden dus scholen oprichten. Inspectie en subsidiëring van deze onderwijsinstellingen werden geregeld. Er was ook voorzien dat de provincie, indien hierom verzocht werd door de gemeente, financieel tussen kon komen wat het lager en middelbaar onderwijs betrof.

¹³⁴⁴ 27 septembre 1835 Loi organique de l'instruction publique (Bulletin officiel, LIII). 3 décembre 1835 Arrêté portant règlement pour l'exécution de la loi organique sur l'enseignement supérieur (Bulletin officiel, 1835, LXV).

¹³⁴⁵ F. Danniau. "1835: Belgische reorganisatie: eerste organieke wet op het hoger onderwijs." UGentMemorie. Laatst gewijzigd op 05.06.2015. www.ugentmemorie.be/gebeurtenissen/1835-belgische-reorganisatie.

¹³⁴⁶ 25 septembre 1842. — Loi organique de l'instruction primaire. (Bulletin officiel, n. LXXXIII.) in Pasinomie : collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Tome xxiii. Année 1842. Administration centrale de la pasicrisie, de la pasinomie et du journal de l'enseignement. Bruxelles. 1860. Blz. 463

¹³⁴⁷ Artikel 1 stelde dat "Il y aura dans chaque commune du royaume au moins une école primaire, établie dans un local convenable.". Tezelfdertijd werd echter ook bepaald dat twee of meer buurgemeenten zich konden verenigen met het oog op het opzetten en onderhouden van een school. Artikel 2 stelde dat "Lorsque dans une localité il est suffisamment pourvu aux besoins de l'enseignement primaire par les écoles privées, la commune peut être dispensée de l'obligation d'établir elle même une école.". De vrijstelling kon ook nog andere vormen aannemen. Via artikel 3 werd immers de mogelijkheid geschapen om een school aan te nemen "La commune pourra être autorisée à adopter, dans la localité même, une ou plusieurs écoles privées réunissant les conditions légales pour tenir lieu de l'école communale."

¹³⁴⁸ "ART. 7. La surveillance des écoles, quant à l'instruction et à l'administration, sera exercée par l'autorité communale, d'après les dispositions de la loi du 30 mars 1836, et par les inspecteurs, d'après les prescriptions du titre suivant. Quant à l'enseignement de la religion et de la morale, la surveillance sera exercée par les délégués des chefs des cultes. Les ministres des cultes et les délégués du chef du culte auront, en tout temps, le droit d'inspecter l'école. L'un de ces délégués pourra assister aux réunions cantonales, dont il est parlé à l'art. 14, et diriger ces réunions sous le rapport de l'instruction morale et religieuse. L'évêque diocésain et les consistoires des cultes rétribués par l'État pourront se faire représenter, auprès de la commission centrale d'instruction, par un délégué qui n'aura que voix consultative. Les évêques et les consistoires feront connaître, tous les ans, au ministre de l'intérieur, qui en donnera avis aux administrations communales et provinciales, ainsi

in het onderwijsgebeuren¹³⁴⁹. Werd de inspectie toevertrouwd aan de staat dan kreeg ook de clerus een recht van toezicht op het algemene pedagogisch-didactische gebeuren.¹³⁵⁰ De onderwijzer moest wel over een diploma van een rijksnormaalschool of van een vrije normaalschool beschikken (onderworpen aan de inspectie van de staat). De positie van de katholieke kerk en de katholieke godsdienst werd dus verankerd. In 1846 vaardigt de Theux (katholiek) zelfs een reglement uit dat de onderwijzers verplicht de instructies van de kerk te volgen. De clerus kleurt – tot ongenoegen van de liberalen - het onderwijsgebeuren in.

Het resultaat: de overheid subsidieert vaak een aangenomen (katholieke) school.¹³⁵¹ De geestelijkheid verwerft een verregaande controle op het onderwijsgebeuren. Er is een algemeen recht van toezicht op godsdienstonderricht en -leerboeken.

Het Belgische episcopaat had duidelijk gemaakt wat de norm diende te zijn. Een geprivilegieerde plaats in het onderwijsgebeuren, godsdienst als verplicht vak waarbij godsdienst en zedenleer in wezen één geheel vormden. Zoals Luc Devuyt stelde: “Door de zedenleer te koppelen aan de godsdienst lukt het episcopaat erin een morele monopoliepositie te verwerven over de hele Belgische jeugd.”¹³⁵² Het enige dat de liberalen wisten binnen te halen was dat de benoeming van de onderwijzers een prerogatief van de lokale overheid, de gemeenteraad, was.¹³⁵³ Parallel met de organisatie van het lager

qu’aux autorités scolaires de chaque ressort, le personnel et l’organisation de cette inspection ecclésiastique.” Blz. 464

¹³⁴⁹ “ART. 6. L’instruction primaire comprend nécessairement l’enseignement de la religion et de la morale, la lecture, l’écriture, le système légal des poids et mesures, les éléments du calcul, et, suivant les besoins des localités, les éléments de la langue française, flamande ou allemande ... L’enseignement de la religion et de la morale est donné sous la direction des ministres du culte professé par la majorité des élèves de l’école. Blz. 464 Les enfants qui n’appartiennent pas à la communion religieuse en majorité dans l’école, seront dispensés d’assister à cet enseignement.”

¹³⁵⁰ Zo bepaalde artikel 9 dat “Les livres destinés à l’enseignement primaire dans les écoles soumises au régime d’inspection établi par la présente loi sont examinés par la commission centrale et approuvés par le gouvernement, à l’exception des livres employés exclusivement pour l’enseignement de la morale et de la religion, lesquels sont approuvés par les chefs des cultes seuls. Les livres de lecture employés en même temps à l’enseignement de la religion et de la morale sont soumis à l’approbation commune du gouvernement et des chefs des cultes.” In Pasinomie : collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Tome xxiii. Année 1842. Administration centrale de la pasinomie, de la pasinomie et du journal de l’enseignement. Bruxelles. 1860. Blz. 464

¹³⁵¹ Artikel 20 legde vast dat “Les frais de l’instruction primaire sont à la charge des communes. La somme nécessaire à cet objet sera portée annuellement au budget communal parmi les dépenses obligatoires dont il est parlé à l’article 131 de la loi communale.” Wat de onderwijzers betreft bepaalde artikel 21 dat “Le traitement de l’instituteur est fixé par le conseil communal, sous l’approbation de la députation permanente...” Artikel 22 handelde meer bepaald over de gebouwen, de benodigde materialen, het salaris en het eventueel te voorzien logies van de onderwijzer: “Le fonds dont il est parlé à l’art.20 est destiné: 1) A la construction ou à l’entretien du bâtiment d’école; 2) A l’achat des meubles et des livres nécessaires; 3) A fournir à l’instituteur communal son traitement et, le cas échéant, l’indemnité de logement; 4) A payer, à défaut du bureau de bienfaisance, la rétribution ou la subvention due pour les enfants indigents.” Ibid. Blz. 466

¹³⁵² L. Devuyt & C. Van Waerebeke. De toekomst van de levenbeschouwelijke vakken. De eerste stappen naar gelijkberechtiging. 50 jaar schoolpact. ASAP.Brussel. 2010. Blz. 36

¹³⁵³ ART. 10. La nomination des instituteurs communaux a lieu par le conseil communal, conformément à l’article 84, - n° 6, de la loi du 30 mars 1836. Pendant les quatre premières années de la mise en exécution de la présente loi, toutes les nominations seront soumises à l’agrément du gouvernement. Après ce délai, les conseils communaux choisiront leurs instituteur, parmi les candidats qui justifieront d’avoir fréquenté avec fruit, pendant

onderwijs werd ook voorzien in de oprichting van twee normaalscholen.¹³⁵⁴ Artikel 26 stipuleerde echter “Il y aura dans chaque école normale un ministre du culte chargé de l'enseignement de la morale et de la religion.”.¹³⁵⁵

Veel liberalen waren echter praktiserend katholiek en het feit dat het onderwijs een ideaal sociaal stabiliserend instrument was zorgde ervoor dat men zich met deze wet akkoord kon verklaren. Het godsdienstonderricht was niet onmiddellijk een bron van kritiek. Menig gemeentebestuur had het op een akkoord met het episcopaat gegooid. Na verloop van tijd groeide het ongenoegen omdat de overheid zonder meer haar controle over het openbaar onderwijs was kwijtgeraakt. Dit zou politiek vertaald gezien worden als een inbreuk op de gemeentelijke autonomie: “De onafhankelijkheid van het openbaar bestuur zou niet voor niets een essentieel gegeven zijn in het programma dat de liberale partij bij haar stichtingscongres in 1846 zou aannemen.”¹³⁵⁶ Ook het onderwijsgebeuren zou een aandachtspunt zijn.

Progressieve liberalen en de *Ligue de l'enseignement*¹³⁵⁷ - een drukkingsgroep - zullen zich medio de 19de eeuw in dit dossier profileren. Kosteloos en verplicht lager onderwijs werden gekoppeld aan de laïcisering van de openbare lagere school: “Le prêtre hors de l'école werd een slagzin en daarmee werd niet alleen het godsdienstonderwijs en het kerkelijk toezicht gevisieerd.”¹³⁵⁸ Vanaf 1857 tot 1870 werd door liberale kabinetten, met enig succes, “gesleuteld” aan de wet. Het aantal gemeentelijke scholen nam toe, ten nadele van de aangenomen scholen.¹³⁵⁹ De positie van de priester bleef echter onaangetast, net zoals het godsdienstonderwijs.

8.2. De kortstondige lekenstaat

Dat de levensbeschouwelijke agenda in 1878-1879¹³⁶⁰ het politieke veld zou kleuren was het resultaat van diverse factoren die daarom niet alle met onderwijs en onderwijspedagogiek te maken hadden.

deux ans au moins, les cours de l'une des écoles normales de l'État, les cours normaux adjoints par le gouvernement à l'une des écoles primaires supérieures, ou les cours d'une école normale privée ayant, depuis deux ans au moins accepté le régime d'inspection établi par la présente loi. Toutefois, les conseils communaux pourront, avec l'autorisation du gouvernement, choisir des candidats ne justifiant pas de l'accomplissement de cette condition.

¹³⁵⁴ In artikel 35 van deze wet is te lezen dat “Il sera immédiatement établi, par le gouvernement, deux écoles normales pour l'enseignement primaire, l'une dans les provinces flamandes, l'autre dans les provinces wallonnes.”

¹³⁵⁵ Pasinomie : collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Tome xxiii. Année 1842. Administration centrale de la pasicrisie, de la pasinomie et du journal de l'enseignement. Bruxelles. 1860. Blz. 467

¹³⁵⁶ B. Goossens (red.). Blijf bij de les. Blz. 11

¹³⁵⁷ Gesticht in 1864.

¹³⁵⁸ B. Goossens (red.). Blijf bij de les. Blz. 11

¹³⁵⁹ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 21

¹³⁶⁰ In de periode 1848 – 1870 mobiliseerde de samenleving zich. Revolutiegolven kenmerkten deze periode. Er was politieke onrust. Opstandige bewegingen doken overal op. Werden bijvoorbeeld in maart en in mei (tijdens de semaine sanglante) van het jaar 1871, niet duizenden Parijzenaars geëxecuteerd. De communards wilden een

De katholieke regeringen die in de jaren 1870 aan de macht waren, focusten voornamelijk op economische aangelegenheden. Bepaalde maatregelen voortvloeiende uit de wetten op de kerkhoven of de kerkfabrieken werden niet ongedaan gemaakt. Voor de conservatieve katholieken en ultramontanen een aandachtspunt. De liberalen betwistten bijvoorbeeld de interpretatie van de katholieken die de teraardebestelling als een uitsluitend religieuze aangelegenheid zagen, die enkel kon plaatsvinden in “gewijde” aarde, te zien als het verlengstuk van de kerk. Voor de goddelozen was er de “hondenput”. De vraag werd ook gesteld naar de eigendomstitel van deze kerkhoven: zijn deze van de kerkfabriek of van de gemeente? ¹³⁶¹

Een ander belangrijk gegeven was de wijziging van de kieswet in 1877 die electorale fraude wilde uitbannen. Het beperken van de rol van de clerus als “verkiezingsconsulent”, het geheime karakter van de stemming, het gebruik van gedrukte stembrieven en een controle door getuigen waren bedoeld om misbruiken tegen te gaan.

Rationalistische verenigingen positioneren zich. Onderwijs, volksonderwijs, volksontwikkeling wilden de gelaïciseerde boodschap tot bij de volksklasse brengen.¹³⁶² Hun invloed mocht relatief beperkt zijn geweest, hun optreden raakte de kern van de monoreligieuze 19de-eeuwse samenleving. Liberalen, vrijdenkersbeweging en vrijmetselaars vragen aandacht voor de onderwijspolitiek.

Door de verkiezingsoverwinning van 11 juni 1878 kregen de liberalen de benodigde parlementaire meerderheid. De regering Frère-Orban–Van Humbeeck had in haar verkiezingsprogramma onder meer gefocust op de onderwijswet van 1842. Nu kon men de wet wijzigen. Het doel, aldus G. Deneckere: “een liberale interpretatie van de grondwettelijke vrijheid van onderwijs doen zegevieren door middel van een centralisatiepolitiek.” ¹³⁶³ De regering Frère –Orban mag radicaal antiklerikaal worden geheten, progressief – liberaal was zij echter niet.¹³⁶⁴ Het antiklerikalisme kon vele gedaanten aannemen.

Dat het tij keerde bleek ook uit de troonrede van 12 november 1878 door Leopold II dat “L’enseignement donné au frais de l’état doit être placé sous la direction et sous la surveillance exclusive de l’autorité civile.” Op 21 januari 1879 zou de Minister van Openbaar Onderwijs een wetsontwerp tot wijziging van de organieke wet van 1842 indienen. Deze wet herinnerde aan de grondwettelijke scheiding tussen kerk en staat en concretiseerde de liberale interpretatie van de grondwettelijke vrijheid van onderwijs.

doorgedreven laïcisering van de samenleving. Net op de butte van Montmartre werd de Sacré-Coeur gebouwd. Voor de enen een memoriaal ter nagedachtenis de doden tijdens de Frans – Duitse oorlog van 1870 – 1871, voor de anderen het symbool voor de overwinning van het reactionaire katholicisme op de opstandelingen. De basiliek als symbool voor de herstelde morele orde en de suprematie van het rooms-katholicisme.

¹³⁶¹ Zie onder andere het incident tijdens een burgerlijke begrafenis, gezien door de ogen van de Franse Canadees L.- A. Dessaultes (17 februari 1877) in E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz. 304

¹³⁶² E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz. 308

¹³⁶³ Gita Deneckere. Geuzengeweld. Blz. 100

¹³⁶⁴ G. Deneckere, T. De Paepe en B. De Wever. Een geschiedenis van België. Blz. 83

Het morele discours van de clerus kon moeilijk verstoppen dat hun reactie niet enkel gericht was tegen het vermeende goddeloze van het initiatief, maar veel meer dan dat te maken had met de inperking van de kerkelijke supervisie over het (openbaar) onderwijs, het inperken van het gerichte eenzijdige socialiserende karakter van het verstrekte onderwijs en de financiële implicaties van dit alles voor het vrij onderwijs in het bijzonder.¹³⁶⁵

Zoals hierna blijken kan is het verschil in aanpak door de wetgever tussen de onderwijswet van 1842, onder een Belgisch unionistische regering Nothomb (13 april 1841 - 19 juni 1845) en de wet uit 1850, onder een homogeen liberale regering Rogier (12 augustus 1847 - 28 september 1852), an sich reeds verhelderend voor en de verwatering van het unionisme en voor de totaal verschillende visie op de onderwijsorganisatie, op de aanwezigheid van het levensbeschouwelijke en op de rol van de staat hierin.

De organisatie van het middelbaar onderwijs was, onder de homogeen liberale regering van Rogier, reeds wettelijk vastgelegd in de Organieke Wet van 1 juni 1850 op het middelbaar onderwijs.¹³⁶⁶ Ook op dat niveau was een ingrijpen noodzakelijk. De onder Willem I uitgebouwde middelbare onderwijsstructuur werd door vele gemeenten afgestoten.

De krachtlijnen: drie “inrichtende machten” van officieel onderwijs, nl. de “staatsinstellingen” (koninklijke athenea en rijksmiddelbarescholen) en de instellingen op provinciaal en gemeentelijke niveau (artikel 1). Deze komen in aanmerking voor subsidiëring.¹³⁶⁷ Het derde artikel maakte onmiddellijk duidelijk dat het de regering menens was met de expansie van het officieel onderwijs.¹³⁶⁸ Er was ook geen sprake meer van een rechtstreeks toezicht door de geestelijkheid.

Belangrijker nog was dat er geen monopoliepositie voor één godsdienst meer was, zoals dat wel in de lagere scholen van kracht was. “Daarmee werd voor het eerst de mogelijkheid geschapen om inzake het aanbod aan levensbeschouwelijk onderwijs in de openbare scholen een breder palet aan bod te laten komen.”¹³⁶⁹ Interessant is ook een opmerking, vervat in een voetnoot, waarbij de Minister van Binnenlandse Zaken zijn spijt uitdrukt dat er geen vak filosofie opgenomen is in het curriculum.¹³⁷⁰ Een denkpiste die in de 21ste eeuw andermaal

¹³⁶⁵ Gita Deneckere. Geuzengeweld. Blz. 103

¹³⁶⁶ Pasinomie : collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série. Tome vingtième. Année 1850. Meline, Cans et Cie, libraires-éditeurs. Bruxelles. 1850. Blz. 145

¹³⁶⁷ Artikel 2 stipuleerde “Les établissements du gouvernement sont de deux degrés : 1) Les écoles moyennes supérieures, sous la dénomination d'athénées royaux ; 2) Les écoles moyennes inférieures, dans lesquelles seront comprises les écoles primaires supérieures ainsi que les écoles connues actuellement sous la dénomination d'écoles industrielles et commerciales ; elles porteront le titre d'écoles moyennes. L'école moyenne peut être annexée à l'athénée.”

¹³⁶⁸ “Il sera établi, d'après les bases fixées par la présente loi, dix athénées royaux, dont deux dans le Hainaut et un dans chacune des autres provinces. Le gouvernement est autorisé à élever à cinquante le nombre des écoles moyennes.”

¹³⁶⁹ B. Goossens (red.). Blijf bij de les. Blz. 11

¹³⁷⁰ “Sous ce rapport, je n'hésite pas à le dire, la loi est peut-être incomplète : consultez les hommes les plus compétents, consultez les dernières discussions qui ont eu lieu en France au sujet de la loi sur l'enseignement, et vous verrez par ces discussions que tous les hommes que vous aimez particulièrement à citer, auraient

aan bod bij de discussie omtrent een mogelijke heroriëntering van de levensbeschouwelijke vakken.

Strikte diplomavorwaarden werden opgelegd.¹³⁷¹ Het beroep van leerkracht werd als het ware een ambt. Artikel 11 liet, wat de prerogatieven van de inrichtende macht op het vlak van organisatie en controle betreft, aan duidelijkheid niets te wensen over.¹³⁷² Artikel 28 met betrekking tot eventuele financieringsmechanismen bepaalde dat “Le gouvernement est autorisé à accorder des subsides à des établissements communaux ou provinciaux d'instruction moyenne, soit du, premier degré, soit du second degré.”¹³⁷³ De overheid bekwam een controlerecht op zowel het pedagogisch als op het financiële gebeuren. Naast de gedeeltelijke subsidiëring van het gemeentelijk en stedelijk middelbaar onderwijs was er ook de zogeheten patronage.¹³⁷⁴ Via dit patronagesysteem konden gemeenten die geen officiële middelbare school hadden, mits goedkeuring door de overheid, een vrije middelbare school “patroneren”. Een beperkte subsidieregeling was mogelijk.¹³⁷⁵ Organieke reglementen zouden dit alles, zowel voor de rijksmiddelbarescholen, als voor de koninklijke atheneas expliciteren.¹³⁷⁶

Deze wet en zeker de plaats die het godsdienstonderwijs erin kreeg, werd niet gesmaakt door de katholieken. Het zou in 1853 zijn dat, na een regeringswissel, zonder toe te geven op de basisprincipes, er een opening¹³⁷⁷ werd gemaakt. Deze zogeheten *Conventie van Antwerpen*

condamné l'absence de l'enseignement philosophique dans l'enseignement moyen. (Sénat, 24 mai.) In *Pasinomie* : collection des lois, décrets, arrêtés et règlements généraux qui peuvent être invoqués en Belgique. Troisième série. Tome vingtième. Année 1850. Meline, Cans et Cie, libraires-éditeurs. Bruxelles. 1850. Blz. 147

¹³⁷¹ Kunnen bijvoorbeeld enkel aangesteld worden “... que les candidats munis du diplôme de professeur agrégé de l'enseignement moyen du degré supérieur. Les directeurs et régents des écoles moyennes, soit du gouvernement, soit des communes, devront être porteurs d'un diplôme de professeur agrégé de l'enseignement moyen du degré inférieur.”

¹³⁷² “La direction des athénées et des écoles moyennes appartient au gouvernement, qui en nomme tout le personnel. Il y exerce la surveillance par l'intermédiaire des inspecteurs et d'un bureau local d'administration.”

¹³⁷³ En artikel 29 met betrekking tot deze gemeentelijke en provinciale gesubsidieerde instellingen omschreef dan weer de voorwaarden waaraan de toekenning was onderworpen 1) Que l'établissement accepte le programme d'études qui sera arrêté par le gouvernement; 2) Que les livres employés dans l'établissement, les règlements intérieurs, le programme des cours, le budget et les comptes soient soumis à l'approbation du gouvernement.” In *Ibid.* Blz. 151

¹³⁷⁴ *Ibid.* Blz. 152

¹³⁷⁵ Art.32. La commune dans laquelle il n'aura été établi ni un athénée royal, ni un collège communal, pourra, avec l'autorisation du roi, la députation permanente du conseil provincial entendue, accorder, pour un terme de dix ans au plus, son patronage à un établissement d'instruction moyenne, en lui concédant des immeubles ou des subsides. L'établissement est soumis au régime d'inspection.”

¹³⁷⁶ Deze onderwijswet regelde enkel het onderwijs voor jongens. Voorlopig was er wat het onderwijs voor meisjes betreft niet echt sprake van een concreet overheidsoptreden. Het duurde tot 1881 vooraleer er een wettelijk initiatief wordt genomen. Isabelle Gatti de Gamond zal echter het voortouw nemen. In 1864 zal zij, in samenwerking met het Brusselse stadsbestuur, de eerste stedelijke middelbare meisjesschool opzetten. Andere steden volgen haar initiatief.

¹³⁷⁷ De regering de Brouckère zou handig gebruik maken van een regeling die men in Antwerpen had bedacht en waarbij het atheneum en de rijksmiddelbareschool van Antwerpen een boycot door de clerus van hun onderwijsinstellingen hadden weten op te lossen. Het compromis bestond er onder meer in dat men niet langer niet-katholieke cultusbedienaren zou uitnodigen om godsdienstles te komen geven.

werd door de regering bij koninklijk besluit als model naar voor geschoven.¹³⁷⁸ De clerus kreeg wat meer vat en dit was zeker, wat het godsdienstonderricht betreft, belangrijk.¹³⁷⁹ Dit werd echter niet gesmaakt door de liberalen en werd niet in alle staatsscholen toegepast.

De *ligue de l'Enseignement*, gesteund door progressieve liberalen, bleef ijveren voor een hervorming van het lager onderwijs.

8.3. De "Eerste Schoolstrijd"

De onderwijshervormende maatregelen "Frère-Orban–Van Humbeeck" van 1879 voor het lager onderwijs zullen de aanzet zullen zijn tot een ware opstand.¹³⁸⁰ De organieke wet van 1842 wordt aangepakt. J. Tyssens heeft het over een "consistent en moderniserend onderwijsprogramma" met inperking van de invloed van de clerus en aandacht voor alle levensbeschouwingen.¹³⁸¹

De overheid legde vast hoeveel lagere scholen ingericht moesten worden. Het onderwijsmonopolie van de kerk werd gebroken. Gedaan ook met het subsidiëren van de vrije school door de lokale overheid. Het systeem van de aanneming verdween. Van de onderwijzers werd geëist dat zij gediplomeerden zouden zijn van de officiële normaalscholen. De rijksnormaalscholen verdubbelden in aantal. Voortaan werden benevens de origine van het diploma heuse - kwalitatieve - diplomavooraarden opgelegd. De inspectie werd gecentraliseerd en gelaïciseerd.¹³⁸²

De wet-Van Humbeeck haalde het godsdienstonderricht uit het programma in de gemeentescholen¹³⁸³ en introduceerde een les "niet-confessionele" (in vele gevallen "algemeen christelijke") zedenleer (niet echt een vervanging dus; de inhoud was eerder te zien als een onderricht in een universele moraal).¹³⁸⁴

De clerus verzaakte niet. Het verzet werd goed georganiseerd en werd grondig voorbereid. Dit verzet tegen de wet was tekenend voor de slagkracht. Overal in het land gingen de

¹³⁷⁸ B. Goossens (red.). Blijf bij de les. Blz. 11

¹³⁷⁹ Alleen de bedienaars van de katholieke eredienst werden uitgenodigd om godsdienstonderricht te verstrekken. Het monopolie van de kerk werd hersteld.

¹³⁸⁰ De wet zou trouwens in de Kamer, met een nipte meerderheid van 8 stemmen en in de Senaat met een nog krappere meerderheid van 1 stem worden goedgekeurd. Zie L. Devuyt & C. Van Waerebeke. De toekomst van de levenbeschouwelijke vakken. Blz. 37

¹³⁸¹ J. Tyssens. De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs. Blz. 5

¹³⁸² J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 22

¹³⁸³ Dit onderricht werd facultatief en diende buiten de lessen gegeven en gevolgd en dit laatste op verzoek van de ouders.

¹³⁸⁴ Artikel 4 van de tweede organieke wet op het lager onderwijs was duidelijk: "Het godsdienstig onderwijs wordt overgelaten aan de zorg der huisgezinnen en der bedienaars van de verschillende erediensten. In de school zal een lokaal ter beschikking gesteld worden van de bedienaars der erediensten, om er, 't zij voor, 't zij na de schooluren, het godsdienstig onderwijs te geven aan de kinderen van hun belijdenis, die de school bezoeken." Meer dan deze maatregelen echter was de wet vernieuwend op het vlak van het onderwijscurriculum: rationalisering en verwetenschappelijking van het onderwijs stonden voorop. Natuurkunde, aardrijkskunde en geschiedenis, de klassieke methode, verdeling van leerkrachten over verschillende vakken: innovaties die trouwens later door het katholiek onderwijs zouden worden overgenomen.

katholieken, aangestuurd door de clerus, in verzet tegen deze “loi malheur”. De rechterzijde in Kamer en Senaat groepeerde zich in een “*Comité central Catholique*”. Deze tegenbeweging slaagde erin om 317.000 handtekeningen tegen de wet te verzamelen.¹³⁸⁵ Zelfs katholieke politici, bevreesd voor het verlies van gematigde kiezers, konden het verzet van de bisschoppen en de hardliners moeilijk sturen.

De toon was gezet: van 1879 tot en met 1884 woedde een schoolstrijd. Het sluimerende dispuut tussen katholieken en liberalen met betrekking tot de invulling van het constitutioneel gegarandeerde concept van vrijheid, hier toegepast op het onderwijs, werd zichtbaar.

Een echte omwenteling kan men deze wet evenwel ook niet noemen. Men bekwam noch de schoolplicht, noch de kosteloosheid van het onderwijs. En, al had men een laïcisering van de gemeentescholen bekomen, het godsdienstonderricht was langs de achterdeur terug binnengekomen.¹³⁸⁶

Op 7 februari 1879 verscheen de brief van kardinaal Dechamps aan de Koning. Voor de clerus is het duidelijk: men streeft naar de heerschappij van het vrije denken. De vrijmetselaarsloges worden betrokken in het complot. Dit alles gaat in tegen de religie van de meerderheid van de bevolking.¹³⁸⁷ Voor de clerus weerspiegelt enkel het vrij katholiek onderwijs de geest van de grondwetgever van 1831. *Scholen zonder god* hebben geen bestaansrecht.

Het aartsbisschoppelijk archief te Mechelen bevat een kladnotitie van Dechamps¹³⁸⁸ waarin de grieven worden samengevat. Deze hebben vooral betrekking op het onderwijs en de kerkhoven. Wat het lager onderwijs betreft wordt gesteld dat men de regeling van kracht voor de z.g. “Aangenomen scholen” moet behouden. Wat de normaalscholen betreft wordt overleg met de bisschoppen gevraagd. Wat het middelbaar onderwijs betreft stelt men dat “Il faudrait rendre la vie à la Convention d’Anvers qu’on a laissé mourir.”

Op 12 juni 1879 werd een “*Herderlijke Brief*”¹³⁸⁹ van de aartsbisschop en de bisschoppen van België verspreid. De grondbeginselen van de wet werden er “ongodsdienstig, onvaderlandsch

¹³⁸⁶ Er was ook, na een eerste protestopstoot, nog snel een toegeving gedaan waarbij men de onderwijzers vroeg om de morele en christelijke waarborgen, eigen aan alle godsdiensten, te garanderen. Op deze wijze probeerde men, tevergeefs, nog de gemoederen te bedaren.

¹³⁸⁷ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Blz. 484

¹³⁸⁸ In Kardinaal Dechamps. A.A.M. Onderwijsdocumenten uit de 19de eeuw. Inventarissen VIII. Brussel. 1991. Blz. 31. N° 184. (7)

¹³⁸⁹ Collectio epistolarum pastoralium, decretorum, aliorumque documentorum quae pro regimine dioecesis Mechliniensis publicata fuerunt. dl. 8. Mechelen. 1881. Blz. 371-382

en onmaatschappelijk” in genoemd.¹³⁹⁰ Opmerkelijk is echter dat dit schrijven het invoeren van “onzijdig onderwijs” niet helemaal onaanvaardbaar vond.¹³⁹¹

Niets was (en is) gevaarlijker voor de clerus dan een liberale interpretatie van de grondwettelijke vrijheid van onderwijs. Het door het episcopaat gestuurde verzet werkte uitstekend. De gemeentelijke scholen werden geboycot. Er werden gelden ingezameld om katholieke scholen in de dorpen en steden op te richten. Het aantal leerlingen in de gemeentescholen daalde drastisch: “Duizenden onderwijzers namen ontslag uit het openbaar onderwijs en het aantal leerlingen daalde tot 20% van de totale schoolbevolking.”¹³⁹²

In zekere zin was er sprake van morele terreur door de clerus. De tegenmaatregelen van de regering veroorzaken nogmaals protesten. Er werd ook contact opgenomen met de paus in de hoop dat deze de gemoederen zou bedaren. Paus Leo XIII nam hier een vrij voorzichtige (versta: dubbelzinnige) positie in. De regering verbrak de banden met het Vaticaan. Ook koning Leopold II zat ietwat verveeld met de zaak: hij wilde voornamelijk, letterlijk, de kerk in het midden houden.¹³⁹³

¹³⁹⁰ De finaliteit van de wet is “de verspreiding van de onverschilligheid in zaken van godsdienst, dat is, de vergetenis van God, het nalaten der christene plichten, het uitdooven van het godsdienstig gevoel in aller zielen.” Het geheel wordt “kwaadaardig” geheten, immers “De onzijdigheid, ingevoerd in de lagere school, is voor hen het onfeilbaar middel om het Christendom in ons land te versmachten.” Dit alles is het werk van “De ongelooovigen, verzakers van alle christelijke belijdenissen, meer verbitterd dan de ketters tegen de catholieke Kerk, - de deïsten, de vrijdenkers, de nihillisten, de materialisten, de Godsloochenaars of pantheïsten, verstaan het geheel wel.” en hun doel is duidelijk “... de vernietiging van het christen geloof in de meeste der jeugdige zielen, eene ongeneesbare onverschilligheid in den verdorven geest der volksklassen.” Neutraal of onzijdig onderwijs wordt “gevaarlijk en schadelijk” geheten, want “ingegeven door de geest van vijandigheid tegen de kerk...”. De gelovigen worden gewaarschuwd “... dat men in geweten dergelijke scholen niet mag bijwonen, als zijnde zij ingesteld tegen de catholieke kerk.” “Gevolgentlijk is het aan allen huisvader en aan alle huismoeder in conscience verboden hunne kinderen te zenden naar eene openbare school, die aan de thans voorgedragen wet onderworpen is, wanneer er op die plaats een catholieke school bestaat; wanneer er in de gebuurte eene school is, toegankelijk voor hunne kinderen; of wanneer het mogelijk is, op eene andere wijze in het onderricht der kinderen te voorzien.” Voor de clerus zijn de ordewoorden “De strijd begint van dit ogenblik af; hij zal lang duren en moeilijkheden opleveren.” Maar het is duidelijk “God wil het.” Om weerwerk te kunnen bieden moeten scholen worden gesticht “. Dit zal geen probleem zijn, want “... Wij zijn verzekerd dat zij (bedoeld wordt “de catholieke belgen”) dat zij het voor eene eer en eene plicht zullen aanzien, Ons de middelen te verschaffen om scholen te stichten en staande te houden in al de parochiën waar de scholen zullen noodzakelijk wezen”... “Aan het werk dan, Z.B.B.; aan het werk: God wil het.”

¹³⁹¹ In landen waar de “... plaatselijke bevolking samengesteld is uit familiën van verschillende religies of van verschillende philosophische secten zonder religie, en waar het gebrek aan geldmiddelen niet toelaat voor elke religie en elke opinie eene school te stichten.” Dit is volgens dit herderlijk schrijven echter niet aan de orde. Op de 2500 gemeenten zijn er immers 2400 “zonder joden, noch protestanten, noch vrijdenkers?” De gelijkheid tussen geloovigen, even gelijk de vrijheid van geweten is hier slechts een ijdel woord, een nietsbeduidend voorwendsel.” Zie *Collectio epistolarum pastoralium, decretorum, aliorumque documentorum quae pro regimine dioecesis Mechliniensis publicata fuerunt*. dl. 8. Mechelen. 1881. Blz. 373

¹³⁹² E. Witte (e.a.). *Nieuwe geschiedenis van België*. Lannoo. Tielt, 2005. Blz. 485

¹³⁹³ Dat de koning zich meer dan bewust was van het belang van de goede relatie, maar vooral van de invloed van de kerk en de rol die deze kon spelen om ook zijn positie maatschappelijk te consolideren blijkt uit de (handige) invoering van het Te Deum. Koning Albert I zou enkele decennia later ook merken dat de katholieken niet wilden dat er werd getornd aan hun geprivilegieerde positie.

Had deze wet een aantal belangrijke principes kunnen introduceren, een grondige vernieuwing en laïcisering bleef, zoals door sommigen was gehoopt, uit.¹³⁹⁴

Op 15 juni 1881 werd een wijziging en vervollediging van de organieke wet op het middelbaar onderwijs van 1 juni 1850 doorgevoerd. Deze wet gaf de overheid de kans middelbare scholen op te richten waar zij wilde. Hierbij schuwde men de concurrentie met de katholieke scholen niet. Er werd voorzien in 10 athenea, minstens 100 middelbare scholen voor jongens en 50 voor meisjes.¹³⁹⁵ Het onderwijsaanbod steeg aanzienlijk¹³⁹⁶ en de inspectie werd verscherpt. De overheid voorzag ook de mogelijkheid om indien nodig onderwijsinstellingen op te richten zonder dat hiervoor complex wettelijk werk noodzakelijk zou zijn. Uiteindelijk werd de goedkeuring van Kamer en Senaat bekomen.¹³⁹⁷ De nieuwe organieke wet op het middelbaar onderwijs voorzag dan wel in een uitbreiding van het officieel onderwijs, aan de bepalingen van de wet van 1850 omtrent levensbeschouwelijk onderwijs veranderde er niets.

Ook andere elementen lagen wellicht mee aan de basis van het verzet tegen de hervormingsplannen. Zo was er bijvoorbeeld overduidelijk de vrees dat Frère-Orban door de oprichting van de "*Caisse de Crédit Foncier*" (een kredietinstelling voor landbouwers) de boeren (een klassiek wingewest voor de clerus) zou onttrekken aan bepaalde invloedsferen. Er was discussie over de begraafplaatsen en het "tijdelijke van de erediensten". Ook de Wet De Vigne - Coremans uit 1883 die stelde dat in de rijksscholen de moedertaal in het Nederlands mag worden onderwezen en dat men daarboven op nog eens twee vakken in het Nederlands mocht geven, moet zeker bepaalde francofiële kringen zwaar op de maag hebben gelegen. Deze wet was niet van toepassing op het katholiek onderwijs. Het effect was psychologisch: men leidde jongeren op in het Nederlands!

Gevolg van de onderwijspolitiek was dat de uitgaven stegen; belastingen dienden dit te compenseren. In een niet erg riant economische tijd werden de "Gaux impôts" (door de tegenstanders zo genoemd naar Charles Gaux, liberaal en minister van Financiën) bron van ontevredenheid en derhalve politiek uitgespeeld.¹³⁹⁸

¹³⁹⁴ De bedienaren van de eredienst werden niet helemaal geweerd. Het ging, zoals J. Tyssen stelt, om een doctrinaire benadering meer te vergelijken was met de beginselen van de organieke wet van 1850, dan met de radicalere eisenbundel van de *Ligue de l'Enseignement*. Zie B. Goossens (red.). Blijf bij de les. Blz. 12

¹³⁹⁵ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Blz. 486

¹³⁹⁶ In oktober 1855 telde België 149 instellingen voor middelbaar onderwijs (een stijging van 35 t.o.v. 1850) waarvan o.m. 50 middelbare scholen van het rijk en 10 koninklijke athenea. Op 31 december 1881 telde België 5.519 leerlingen in 22 athenea, 12.286 leerlingen in 65 rijksmiddelbare scholen voor jongens en 3.427 leerlingen in 26 rijksmiddelbarescholen voor meisjes. Zie onder andere S. Descamps. Algemeen rijksarchief en rijksarchief in de provinciën. Archief van secundaire scholen van het go! Onderwijs van de Vlaamse gemeenschap. Brussel. 2010. Blz. 23 en 25

¹³⁹⁷ De liberalen wilden ook het curriculum beïnvloeden met nadruk op de "ratio". Leerboeken werden herwerkt. Gedaan met het zoeken naar het "bovennatuurlijke". Filosofie en de wetenschap verwierpen de metafysica. Toch is ook hier enig voorbehoud te maken. Van Humbeeck stelde dan wel dat men zich zou aligneren op dat wet de wet op het lager onderwijs voorzag, maar priesters bleven hier en daar aanwezig in deze officiële middelbare onderwijsinstellingen. Er was hier dus geen sprake van een hard verzet binnen klerikale kringen.

¹³⁹⁸ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmont. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 24

De liberalen kampten ook met interne verdeeldheid.¹³⁹⁹ Zeker in Brussel was verwarring troef: anti-radicalen verenigden zich met katholieken! De verkiezingen van 1884 werden een regelrechte ramp.¹⁴⁰⁰ De homogeen katholieke regering Malou nam in 1884 (kortstondig; 16 juni tot 26 oktober 1884) het roer over. Zij werd opgevolgd door de regering-Beernaert die zowat tien jaar aan de macht zou blijven.

De katholieke machtsovername liet zich snel voelen. Op 23 juli 1884 kwam een wetsontwerp van minister van Binnenlandse Zaken Victor Jacobs. Deze organieke wet draaide de klok terug naar de situatie van vóór de *ongelukswet* Van Humbeeck. De gemeentelijke autonomie werd gebruikt om het verplicht oprichten van een gemeenteschool terug te schroeven. De gemeenten mochten vrije scholen aannemen, er was geen officieel diploma meer vereist voor de onderwijzers en de lokale overheden konden beslissen over het godsdienstonderricht. Ouders konden wel verzet aantekenen.¹⁴⁰¹ Vele gemeenten hadden nu geen lagere school meer. Vrije gelaïciseerde scholen werden opgericht, maar dat kon het tij niet keren.

Ook in het middelbaar onderwijs werd ingegrepen.¹⁴⁰² Er werd een absoluut plafond ingesteld: het minimumaantal rijksmiddelbarescholen werd het maximum. Enkele scholen zouden zelfs verdwijnen.¹⁴⁰³

België werd de enige staat ter wereld die tegen zijn eigen onderwijs complotteerde.¹⁴⁰⁴

Bleef een belangrijk punt: in steden en gemeenten, waar liberalen aan de macht waren, werden katholieke scholen niet aangenomen en dat bleef zo. De oplossing: een financieringsmechanisme vastleggen dat het katholiek onderwijs zou financieren. Hierbij werd niet langer verwezen "... naar rechten van de kerk...", maar wel naar "de vrije keuze van de huisvader."¹⁴⁰⁵ Het succes van die politiek werd later duidelijk. Uit de analyse van de getroffen maatregelen blijkt duidelijk dat men één doel voor ogen had: de uitbreiding van het katholieke net. De centralistische politiek bleef overeind; confessionele motieven stuurden de ingrepen.¹⁴⁰⁶

¹³⁹⁹ G. Deneckere inventariseerde de oorzaken voor dit verlies: de verdeeldheid binnen de liberale familie tussen doctrinairen en radicalen, de militante antiklerikale politiek van de regering Frère – Van Humbeeck, de eensgezinde strijd van de katholieken tegen de laïciserende politiek en de vrees voor het opkomend socialisme bij conservatieve liberalen en doctrinaire katholieken. Daarnaast was er echter ook de werking van bepaalde electorale mechanismen. Het meerderheidsstelsel zorgde ervoor dat de stemmenwinst van de katholieken een zeer grote impact kreeg op hun aantal verkozenen.

¹⁴⁰⁰ Gita Deneckere. Geuzengeweld. Blz. 105

¹⁴⁰¹ Ibid. Blz. 109

¹⁴⁰² Wet op het middelbaar onderwijs van 20 september 1884.

¹⁴⁰³ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz.25

¹⁴⁰⁴ J. Tyssens. De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs. GO! pro. Kennisplatform voor de GO! professional. GO! Staten – Generaal. Naar een vernieuwd pedagogisch project. Brussel. 2015. Blz. 5

¹⁴⁰⁵ Het kwam er dus op aan die steden te "by-passen" en de niet aangenomen confessionele scholen rechtstreeks door de centrale overheid van financiële steun te laten voorzien. En hier ligt nu precies de grote draai die het katholieke onderwijsbeleid zou nemen. Ibid. Blz. 6

¹⁴⁰⁶ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz.25

De reactie van de oppositie tegen de nieuwe schoolwet beperkte zich niet tot het parlement. Ook op straat lieten de liberalen via charivari's hun onvrede blijken. Om er zeker van te zijn dat het niet tot rellen zou komen, werd zelfs het leger gemobiliseerd. Op 9 augustus 1884 ondertekenden meer dan 200 burgemeesters het *Compromis der gemeenten*. Dit document verwoordde de eisen van de tegenstanders: respect voor het constitutioneel gewaarborgde lekenkarakter van het officieel onderwijs; aandacht voor de rechtmatige belangen van onderwijskrachten die hun rechten kwijtraken; verwerping van de subsidieregeling voor het vrij onderwijs en beperking van de autonomie van de gemeenten door de financiële regeling.¹⁴⁰⁷ In het bijzonder werd de paradoxale situatie waarbij de staat, de provincie en de gemeente, door de subsidieregeling, in feite hun eigen concurrentie zouden subsidiëren, bekritiseerd.

Betogingen in Brussel zullen soms in republikeinse manifestaties ontaarden. De koning was bevreesd voor een antimonarchistische coalitie tussen radicale liberalen, socialisten en republikeinen. Hij profiteerde van de goede score van de liberalen in de grote steden bij de gemeenteraadsverkiezingen van 19 oktober 1884 om aan Jules Malou het ontslag van twee ministers te vragen. Uiteindelijk nam de gehele regering ontslag.¹⁴⁰⁸ De gemoederen bedaarden even. August Beernaert werd door de koning tot nieuwe formateur aangesteld. Zijn opdracht: het bewerkstelligen van een permante vrede. Beernaert zal de wet niet geheel ongedaan maken. Hij schaft de functie van minister van Onderwijs af. Die wordt gevoegd bij het ministerie van Binnenlandse Zaken en dit blijft zo tot in 1932.¹⁴⁰⁹ Het godsdienstonderricht werd volledig geïntegreerd in het curriculum. Gezien het grote aantal katholieke gemeentebesturen was het resultaat bij voorbaat gekend. Vrijstelling was mogelijk.¹⁴¹⁰ Beernaert voorzag in enkele maatregelen om de gevolgen van de wet-Jacobs (bijvoorbeeld voor de werkloos geworden onderwijzers) te verzachten.

De expansie van het katholiek onderwijs ging onverdroten door. Vele gemeenten schaften de openbare lagere school af ten voordele van een katholieke school. De vrijdenkers bleven niet stilzitten en legden zich toe op de bouw van eigen scholen, "...wat aardig lukte in Wallonië en Brussel, maar in Vlaanderen veel lastiger was".¹⁴¹¹ Het terrein werd bezet door het katholiek onderwijs dat een buffer werd tegen het radicalere liberalisme en opkomende socialisme.

De verzwakking van de oppositie zette de katholieke meerderheid trouwens ook aan een nieuw wetsontwerp uit te dokteren; een aanscherpen van de wet-Jacobs. Minister van Binnenlandse Zaken Schollaert nam deze taak op zich.¹⁴¹² Els Witte verhaalt dat de 135 vrije scholen die geen godsdienstonderwijs verstrekken geen subsidies meer ontvingen. De (vierde) organieke wet op het lager onderwijs werd op 14 augustus 1895 goedgekeurd. Opmerkelijk feit: onder de onthoudingen was er deze van priester Adolf Daens.

¹⁴⁰⁷ Zie onder andere E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz. 488; zie ook G. Deneckere. Geuzengeweld. Blz. 110

¹⁴⁰⁸ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz. 492

¹⁴⁰⁹ Er werd nog een poging ondernomen om in 1925 de functie van minister van Schone Kunsten en Onderwijs in te richten.

¹⁴¹⁰ L. Devuyst & C. Van Waerebeke. De toekomst van de levenbeschouwelijke vakken. Blz. 38

¹⁴¹¹ G. Deneckere, T. De Paepe en B. De Wever. Een geschiedenis van België. Blz. 85

¹⁴¹² E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 1. Blz. 497

De wet Schollaert legde een terugkeer naar het systeem van 1842 aan de gemeenten op. Het godsdienstonderricht in het lager onderwijs werd hersteld. De controle erop kwam opnieuw in handen van de clerus. Deze wet bracht een subsidiëringssysteem voor vrije scholen tot stand. Vrije, niet door een gemeentebestuur aangenomen basisscholen kregen toegang tot overheidssubsidiëring.¹⁴¹³ Liberale bastions moesten nu toezien hoe de overheid het lager confessioneel onderwijs betoelaagde. Deze politieke keuze zou wettelijk verankerd worden. Jeffrey Tyssen wijst erop dat de toepassingsbesluiten een invloed zouden hebben op het levensbeschouwelijke klimaat in de lagere gemeenteschool.¹⁴¹⁴ De aanwezigheid van zelfs maar één vrijgesteld kind in een klas legde een zekere neutraliteit op. Het is inderdaad opmerkelijk dat de katholieke regering min of meer heeft laten betijen.¹⁴¹⁵ De katholieke regering tolereerde dus een zekere neutraliteit. In bepaalde steden, waaronder Antwerpen, zou deze situatie zelfs blijven bestaan tot aan het Schoolpact van 1959.

Dat deze politiek lonend was blijkt overduidelijk uit de cijfers.¹⁴¹⁶ Het aantal gemeentelijke lagere scholen groeide aanzienlijk, net als de gemeentelijke kleuterscholen. Athenea en rijksmiddelbarescholen konden op tegenwerking rekenen: in 1911 volgen respectievelijk 6.322 en 15.693 leerlingen er les. In het katholiek onderwijs telt men 33.427 leerlingen in de colleges en de scholen.

In 1911 zou Schollaert nog proberen de subsidieregeling in het voordeel van de katholieke scholen aan te passen, via de invoering van een “schoolbon”.¹⁴¹⁷

Soms zou de invloedssfeer van de kerkelijke overheden zelfs door katholieke voormannen als te verregaand worden gezien. Zo stelde Frans Van Cauwelaert in een bijvoegsel van *Ons Leven* (10 juni 1904) n.a.v. de houding van de bisschoppen jegens de taaleisen van de Vlaamse beweging “Hoever strekt in ’t algemeen het wettig gezag der overheden uit het vrij middelbaar onderwijs?”. Het kerkelijk gezag geldt “alleen in zaken van geloof, van zedenleer en van kerkelijke discipline. ... Maar onze geestelijke overheid draagt tevens het oppergezag over ons middelbaar onderwijs, en het is natuurlijk in die hoedanigheid dat ze zich bemoeit met onze beweging. Hoever nogmaals reikt hier haar wettige macht?”. Het bestraffen van leerlingen omdat zij deelgenomen hebben aan een studentenprotest tijdens de vakantie wordt omschreven als “een jammerlijk machtsmisbruik”.¹⁴¹⁸

¹⁴¹³ Dit betekende dat vrije scholen niet langer werden aangenomen, maar dat *alle* vrije scholen die instemden met het onderwijscurriculum en staatsinspectie, in aanmerking kwamen voor overheidstoelagen.

¹⁴¹⁴ Omgekeerd was het zo dat indien er geen enkel kind een vrijstelling had aangevraagd er geen enkel probleem was dat er een algemeen christelijk klimaat in de klas kon heersen: dit was zeker in rurale gebieden steeds het geval. Hij wijst erop dat acties in steden als Brussel en Antwerpen werden opgezet om de kinderen van de stedelijke lagere scholen in groep te laten vrijstellen, geholpen door de weigering van de clerus om in diezelfde scholen les te geven, als resultaat hadden dat er als het ware “eilanden van lekenonderwijs konden worden gevrijwaard...”. In B. Goossens (red.). *Blijf bij de les*. Blz. 14

¹⁴¹⁵ Ibid. *Blijf bij de les*. Blz. 14

¹⁴¹⁶ Zie E. Witte (e.a.). *Nieuwe geschiedenis van België*. Deel 1. Blz. 499

¹⁴¹⁷ De ouders zouden deze schoolbon aan de school van hun keuze afgeven. Dit betekende echter ook een controle over het correcte gebruik en dit werd door bepaalde katholieken verworpen. Zie Ontwerp van wet tot wijziging van de wet tot regeling van het lager onderwijs. Kamer. 1910-1911. Nr. 98

¹⁴¹⁸ L. Wils. Frans Van Cauwelaert. Uitgeverij Doorbraak. Deurne. 2017. Blz. 56

In 1912 haalde kardinaal Mercier, aartsbisschop van Mechelen, in zijn *“Herderlijken brief en bevelschrift voor den vasten”* scherp uit naar de vrijdenkersbeweging.¹⁴¹⁹ Mercier roept op om het “godloochenend onderwijs” te “verstoten”, net zoals ook de “drukpers die de godloochening bevoordeelt” moest worden verworpen. De vrijmetselaarsbeweging “... zij schrijft de wet voor aan de vertegenwoordigers der natie die zij onder haar jok houdt...”¹⁴²⁰

Staatsman de Broqueville voelde aan dat het tij aan het keren was en dat nationale verzoening onontbeerlijk was.¹⁴²¹ Deneckere verwijst hiervoor onder meer naar een schrijven van de Broqueville aan koning Albert I waarin hij onderstreepte dat de katholieke revendicaties moesten wijken voor politieke stabiliteit en rust. Liberalen en katholieken dienden bereid te zijn tot een compromis. Drie dossiers waren hier van belang: het algemeen enkelvoudig stemrecht, de hervorming van de militie¹⁴²² en het onderwijsdossier.

Prosper Poullet, minister van Kunsten en Wetenschappen in de katholieke regering-de Broqueville, zou in 1913 zijn ideeën voor een hervorming van het lager onderwijs lanceren: geen schoolbon meer, gratis en verplicht lager onderwijs, invoering van een vierde graad in het lager onderwijs: het middelbaar onderwijs voor de lagere bevolgingsklasse. Voor de katholieken was er de erkenning van de subsidiëring van hun onderwijs met als toegeving het aanvaarden van inspectie.

Liberalen en socialisten waren niet gelukkig met dit initiatief en hadden zelfs de vergadering in Kamer en Senaat verlaten. De uitbreiding tot 14 jaar - een maatregel om ook kinderen uit de arbeidersklasse een opleiding te verzekeren - lag niet aan de basis van het dispuut. Het was veeleer de verdeling van de subsidies die gevoelig lag. De wet zou immers verregaande implicaties hebben op de gehele onderwijsorganisatie en zeker op het vlak van de financiering. Een herziening van het financieringssysteem drong zich immers op. Het onderwijs diende kosteloos te zijn, de wedden van de onderwijzers dienden gegarandeerd te zijn.¹⁴²³

¹⁴¹⁹ De titel van de brief “De godloochenende vrijdenkerij en de openbare zedelijkheid” geeft de teneur weer. Voor Mercier zijn de grootste misdadigers in de samenleving de godloochenende vrijdenkers. Het atheïsme of de godloochening wordt, aldus Mercier “door de uitstekendste anthropologe, of beoefenaars der menscheer, beschouwd als eene afwijking van de natuur...”. In J. Mercier. De godloochenende vrijdenkerij en de openbare zedelijkheid. Herdelijke brief voor den vasten. H. Dessain. Mechelen. 1912. Blz. 10

¹⁴²⁰ Ibid. Blz. 16

¹⁴²¹ Gita Deneckere. Geuzengeweld. Blz. 191

¹⁴²² Chambre des Représentants. Séance du 8 Juillet 1909. Projet de loi sur la milice. N° 200.

1910. Verzameling der Wetten en Koninklijke besluiten. N° 5. Koninklijk Besluit tot samenstelling der wetten op de militie. Leopold II ondertekende de wet op de dienstplicht bijna op zijn sterfbed. Een algemene dienstplicht kwam er aanvankelijk niet. In 1913 volgde, onder druk van de internationale politieke situatie, een aanpassing van de militiewet. De algemene dienstplicht werd op 30 augustus 1913 een feit.

¹⁴²³ Op 14 maart 1911 had Frans Schollaert, toenmalig minister van Wetenschappen en Kunsten, een wetsontwerp ingediend dat de leerplicht tot 14 jaar wilde invoeren en een vierde graad wilde veralgemenen. Het onderdeel “subsidiëring” zorgde voor weerwerk.

Door de Wet van 19 mei 1914 werd het lager onderwijs verplicht.¹⁴²⁴ De wet verzekerde kosteloosheid¹⁴²⁵, legde een leerplicht op, geen schoolplicht, wat betekende dat thuisonderwijs mogelijk was. Er was niet langer sprake van een schoolbon, wel was er een betere subsidiëring van het vrij katholiek onderwijs. Gemeenten – die subsidies ontvingen – moesten nu ook de onderwijzerslonen van de aangenomen school dragen. Het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog zou de uitvoering vertragen. Ook de inspectie op de toepassing van de leerplicht zou pas vanaf 1920 echt operationeel worden.

Voor de katholieken was het van groot belang om hun eigen socialisatiekanalen zo goed mogelijk uit te bouwen. Het kwam er voor hen in eerste instantie op aan om hun eigen onderwijsinstellingen uit te bouwen. Openbare financiering was hier noodzakelijk. De katholieke ouders die kozen voor het confessioneel onderwijs dienden niet langer te betalen én voor hun onderwijs én, via de belastingen, voor de officiële scholen. De subsidiëring werd een strijdpunt: “... de schoolplicht legde de verstrekking van kosteloos onderwijs op en versterkte de sociale legitimatie van toelagen.”¹⁴²⁶ Deze strategie zou worden verdergezet tijdens het interbellum.

Was daarmee alles opgelost? De uitbouw van het officieel onderwijs werd met lede ogen bekeken en ook de inspectie over het levensbeschouwelijk onderricht in die scholen bleef een aandachtspunt. In de middelbare scholen werd, eigenaardig genoeg, wel een zekere pluralisering van het levensbeschouwelijk onderricht vastgesteld.¹⁴²⁷

Twee perioden werden hiermee afgesloten. Van 1830 tot de eerste Schoolstrijd in 1879 stond het lager onderwijs centraal. In een geest van broodnodige eenheid werden aanvankelijk ruime toegevingen gedaan. Slechts nu en dan zou een liberale interventie (zie middelbaar onderwijs) voor correcties zorgen. In de daaropvolgende periode die we kunnen afsluiten in 1914 is er aanvankelijk een relatieve laïcisering van het onderwijs te merken, ten nadele van de clerus. Deze zal snel de onderwijspolitiek van de radicaal-liberalen weten te counteren en opnieuw een dominante plaats opeisen in het onderwijslandschap. De kortstondige lekenstaat wordt geconfronteerd met een veerkrachtig katholicisme.

Vanaf 1884 raken de voorstanders van de lekenamenleving duidelijk in de verdrinking.

Schreiber ziet diverse oorzaken die kunnen verklaren waarom de katholieken gedurende 30 jaar het terrein hebben kunnen bezetten. Er is de verruiming van het electoraat, na de grondwetwijziging van 1893¹⁴²⁸, en de behoefte van de politieke partijen om dit nieuwe

¹⁴²⁴ De leerplichtperiode zou ingaan na de zomervakantie van het jaar gedurende hetwelk de kinderen zes jaar oud werden. Voor vele arbeiderskinderen betekende dit dat ze toch nog bij het bereiken van de leeftijd van 14 jaar aan het werk werden gesteld. Acht jaar voltijds onderwijs waren nu de norm. Zie Wet van 19 mei 1914 tot invoering van leerplicht en wijziging van de organieke wet op het lager onderwijs.

¹⁴²⁵ Zo werden onder meer de werkingskosten gesubsidieerd.

¹⁴²⁶ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmont. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 28

¹⁴²⁷ Van een echte openheid was geen sprake. J. Tyssen stipt aan men kan vaststellen dat eerst in 1889 in Arlon en wat later in 1911 te Antwerpen er lessen joodse godsdienst worden gegeven. Voor de protestanten was er nog geen leergang.

¹⁴²⁸ Invoering van het algemeen meervoudige stemplicht voor mannelijke Belgische burgers.

electoraat aan te spreken en, indien mogelijk kiezers los te weken van andere partijen. Harde standpunten moeten worden vermeden. De radicale voorstanders van de lekensamenleving raken geïsoleerd: de vrijdenkersbeweging en de voorstanders van de lekensamenleving slagen er niet in om hun gedachtengoed op gestructureerde en continue wijze te vertalen, op de agenda te zetten en politiek te laten schragen.

Deneckere ziet de verkiezingen van 1912, waarbij de katholieken opnieuw een overwinning boeken (homogeen katholieke regering-de Broqueville) en de daarbij aansluitende rellen als een kantelmoment in de Belgische politiek: het antiklerikale kartel wordt van tafel geveegd. Dit kwam eerder als onverwacht.¹⁴²⁹ Algemeen werd gedacht aan een verkiezingsoverwinning van de antiklerikale unie.¹⁴³⁰ De internationale context, de toename van het aantal te verdelen zetels, de reactie van de katholieken en de argwaan bij bepaalde liberalen jegens de socialisten hadden de balans in de richting van de katholieken doen overhellen.

Ook binnen de arbeidersbeweging staan antiklerikalen zwakker. De Belgische Werklieden Partij betoogt dat de socialistische beweging een klassenpartij is. Het losweken van kiezers uit de katholieke beweging staat voorop.¹⁴³¹ Socialistisch voorman Emiel Vandervelde hangt de *Erfurt-doctrine* aan.¹⁴³² Voor de socialisten is er zo iets als een burgerlijk antiklerikalisme. Partij en vrijdenkersbeweging, socialisme en rationalisme zijn gescheiden zaken. In 1913 is het zo ver: " ... voor de politieke invloed van de vrijdenkersbeweging zou dit verstrekkende gevolgen

¹⁴²⁹ De evenredige vertegenwoordiging, ingevoerd in 1899, had voor een herpositionering van de liberale familie gezorgd. Radicalen en doctrinair groeiden naar elkaar toe. De katholieke meerderheid haalde verkiezing na verkiezing minder zetels. Socialisten en liberalen konden elkaar vinden op het levensbeschouwelijke vlak, niet op het sociale vlak. De schoolbon van de regering Schollaert zou hen naar elkaar drijven en in 1911 aanvaardden de liberalen de socialistische eis voor de invoering van een algemeen enkelvoudig stemrecht.

¹⁴³⁰ Men had immers bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1911 vrij behoorlijke successen geboekt.

¹⁴³¹ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 89

¹⁴³² "Wij besluiten dat de verklaring van Erfurt, dat de godsdienst een privézaak is, in zulke zin moet worden opgevat dat het socialisme, als partij, zich niet heeft bezig te houden met de godsdienstige overtuiging van zijn aanhangers – en dat, langs de andere kant, in de orde der politieke gedachten, de kerken moeten behandeld worden volgens het gemeen recht, als verenigingen die niet het minste openbaar karakter bezitten." In: Emile Vandervelde. Het socialisme en de godsdienst. Germinal nr. 11. S.a. Samenwerkende Volksdrukkerij. Gent. S.a. Blz. 27. Bron: Archief en Bibliotheek voor de Studie van het Communisme

"Daarentegen zouden er in de collectivistische of socialistische maatschappij geen gevaarlijke geloofsbelijdenissen meer bestaan, zoals er ook geen omverwerpende of afbrekende wijsbegeerten meer zouden bestaan. Niemand zou er zelfs belang bij hebben ze op dringen of ze te bestrijden. Iedereen zou zich een godsdienst naar zijn gading kunnen denken, iedereen zou de godsdienst van anderen kunnen aankleven, iedereen zou het kunnen doen zonder enige godsdienst, zonder dat de maatschappij er zich zou om roeren, zonder dat de zedenleer er zich zou om verontrusten, daar maatschappij en zedenleer niet meer zouden gegrondvest zijn op een bovennatuurlijk beginsel. In de socialistische maatschappij zullen de vrijgevochten en ontvoogde werklieden, die verlost zijn van een materiële en zedelijke druk, van alle klerikale oppermacht, gerust staan voor het groot raadsel der wereld en vrijelijk die veronderstelling, die oplossing verkiezen die het best overeen te brengen is met de verzuchtingen van hun hart en de eisen van hun gezond verstand."

Ibid. Blz. 31

Een origineel exemplaar van het *Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands: Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober, 1891* is beschikbaar in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag.

hebben.¹⁴³³ Zo zou de groeiende invloed van een marxistische beweging het antiklerikale naar de achtergrond verdringen.

De Eerste Wereldoorlog zorgde mee voor het bewerkstelligen van een tijdelijke politieke wapenstilstand tussen de drie politieke families. Het compromis was als het ware levensnoodzakelijk geworden. De gesubsidieerde vrijheid continueerde. Deze hervonden eenheid zou de laïciseringsbeweging afremmen.¹⁴³⁴ Er kwam een “pacificatie”: socialisten en liberalen hadden andere prioriteiten.

De invoering van een toegankelijker stemrecht door het algemeen enkelvoudig stemrecht in 1918, zorgt ervoor dat partijregeringen vervangen worden door coalitieregeringen. Deelname is belangrijk.

Kossmann legt een verband tussen het erkennen en het betoelagen van het vrij onderwijs en het kiesrecht. In Nederland werd, bij de grondwetsherziening van 1917 aan de vrije scholen evenveel geld ter beschikking gesteld als aan de staatsscholen; tegelijk werd het algemene mannenstemrecht ingevoerd.¹⁴³⁵

Een politiek van geven en nemen verdringt tijdens het interbellum de meeste levensbeschouwelijke, politiek-religieuze conflicten. De coalitieregeringen tijdens het interbellum - met een christendemocratische partij die op de besluitvorming weegt – vereisten een andere aanpak.

Begin de dertiger jaren wordt de sfeer echter grimmiger. Socialisten en liberalen ondervinden meer en meer dat de afspraken onder druk komen te staan. Keert het tij?

In bepaalde provincies is er sprake van een bevoordelen van het vrij technisch onderwijs, een zich meer en meer verzelfstandigend onderwijstype. De expansie van deze scholen - voor de katholieken een rekruteringssterrein bij uitstek voor hun organisaties¹⁴³⁶ - zorgt langs socialistische zijde voor ongenoegen. Het vermoeden van bevoordeling van deze katholieke scholen door katholieke patronen versterkt de vrees dat de eigen socialistische zuil in gevaar zou kunnen komen.

De subsidiëring die deze katholieke expansie mogelijk heeft gemaakt en de weigering om controle te aanvaarden worden vanuit socialistische syndicale kringen bekritiseerd. Centraal staat de verdediging van de zuil: “... het in eigen rangen houden van de jeugd.”¹⁴³⁷ De compromispolitiek werd gehekeld en er wordt een inventaris gemaakt van de bedragen die

¹⁴³³ Zo werd in 1930 een Religieus Socialistisch Verbond opgericht. In Ibid. Blz. 93

¹⁴³⁴ “Car la guerre a soudé les partis politiques et rejeté par la suite, au nom du réalisme et de la solidarité née des affres de la boucherie de 1914 – 1918, toute velléité de revanche laïque, accentué plus encore par la nécessité de constituer des gouvernements de coalition et la trêve sur le plan religieux et scolaire.” Zie J.-P. Schreiber. La Belgique. État laïque ... ou presque. Blz. 37

¹⁴³⁵ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Deel I. Blz. 293

¹⁴³⁶ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmont. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 131

¹⁴³⁷ Ibid. Blz. 133

het gehele katholieke onderwijs via diverse instanties hand weten binnen te rijden: een half miljard BEF. Radicale congresresoluties worden echter niet geconcretiseerd.

Een ander element zou het onderwijsdossier een nieuwe wending geven: het *planisme* van Hendrik De Man.¹⁴³⁸ Deze socialistische politicus heeft, vanuit zijn zoektocht naar een ethische fundering van het socialisme, een visie ontwikkeld op de rol van religie. Dit leidde "...tot een belangwekkende ideologische stap naar toenadering met gelovigen buiten de socialistische arbeidersbeweging, of zelfs buiten de arbeidersbeweging als dusdanig."¹⁴³⁹

Congressen maakten dan wel duidelijk dat men waakzaam zou blijven en het officieel onderwijs zou blijven steunen, de antiklerikale stroming werd tot matiging gedwongen: de socialisten zijn antiklerikaal, maar niet antigodsdienstig.

Binnen katholieke kringen is er argwaan: het *plan* mag geen paard van Troje worden en de socialisten moesten tonen dat ze de godsdienst respecteerden. Een onderwijscommissie zal in 1935 denkpistes uitwerken met het oog op het wegnemen van de conflictstof. Passeerden de revue: het benadrukken van pluralisme (alle strekkingen zouden aan bod komen, onderwijs was geen steriel neutraal gebeuren¹⁴⁴⁰), het weren van beïnvloeding in het onderwijs, het controlerecht van de overheid op het betoelaagde onderwijs en het al dan niet inrichten van onderwijs door de overheid.¹⁴⁴¹ Toenaderingspogingen brengen niet het verhoopte resultaat. Zowel christendemocraten als voorstanders van de officiële school zijn op hun hoede.

De socialistische beweging is tijdens het interbellum bereid tot compromissen. Verwezen moet worden naar de *Erfurt-doctrine*: godsdienst was een private aangelegenheid. Levensbeschouwelijke gematigdheid staat in het belang van regeringsdeelname. Tyssens wijst erop dat er ook - om electorale redenen - een tendens tot openheid naar de christelijke arbeider aanwezig was. Men wilde zo de begrenzing van de socialistische electorale expansie doorbreken.¹⁴⁴² De houding van de socialistische beweging wordt ook gekenmerkt door tegenstellingen tussen de Waalse antiklerikale strekking (die ook verschillen kende) en de gematigde Vlaamse strekking. Eind de dertiger jaren wordt de socialistische beweging gekenmerkt door verdeeldheid, ook op schoolpolitiek vlak.¹⁴⁴³

De liberale beweging ondergaat in diezelfde periode ook een transformatie. De uitbreiding van het stemrecht en de hieruit voortvloeiende minorisering zijn hier niet vreemd aan. De gematigden zoeken - gestuurd door een antisocialistische reflex – soms aansluiting met behoudsgezinde katholieken. Deelname aan het politieke bestel is ook hier belangrijk.

¹⁴³⁸ De doelstellingen van het socialistische Plan van de Arbeid zijn: een stelsel van gemengde economie, een hervorming van de staat en van het parlementaire stelsel. Zie bij E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 2. Blz. 1062

¹⁴³⁹ Ibid. Blz. 140

¹⁴⁴⁰ De idee van een pluralistisch onderwijsproject zou vele jaren later opnieuw opduiken.

¹⁴⁴¹ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmont. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 149

¹⁴⁴² Ibid. Blz. 158

¹⁴⁴³ Ibid. Blz. 161

Tyssens vestigt er de aandacht op dat er twee strekkingen te onderscheiden zijn: zij die een status quo voorstaan (de naoorlogse subsidiewetgeving blijft onveranderd) en een strekking die verder wil gaan en een definitieve oplossing voorstaat, inbegrepen volledige financiële gelijkstelling of het laten vallen van de neutraliteit in het officieel onderwijs.¹⁴⁴⁴ Er zijn echter ook nog radicaal antiklerikalen (vaak onderwijzers uit stedelijke scholen) die zich laten horen. De partijelite kan niet zonder deze achterban en dient soms de compromisbereidheid te milderen. Belangrijk hier is ook dat de liberalen, in vergelijking tot de socialisten, niet bevreesd zijn voor de aantasting van hun zuil door de katholieke beweging. De liberale zuil (vakbond en mutualiteit) zijn van recentere datum en hebben niet hetzelfde gewicht. Een liberaal onderwijssyndicalisme is gedurende geruime tijd afwezig.¹⁴⁴⁵ De subsidiëring van de vrije scholen is wel een aandachtspunt, het is wachten zijn tot het *Liberaal Vlaams Verbond* en het *Willemsfonds* het onderwijsdossier activeren.

De levensbeschouwelijke kwesties en meer bepaald het onderwijsdossier moeten ontijd worden. Coalities mogen niet in gevaar worden gebracht.

Soms is er een ingreep die sporen nalaat. Door de wet - "Vanderpoorten" van 17 juni 1937 wordt de expansie van het officieel onderwijs mogelijk gemaakt. Deze wet wijst de bevoegdheid inzake de oprichting en de uitrusting van scholen toe aan de overheid.¹⁴⁴⁶

De liberaal Vanderpoorten pleitte voor een gelijkberechtiging wat wedden en pensioenen betreft, maar ontpopte zich hierbij ook tot vurig verdediger van het officieel onderwijs: hij vroeg aandacht voor de onaanvaardbare materiële omstandigheden en schuwde niet te stellen dat de beheerraden in Vlaanderen voor 80% uit vijanden van het officieel onderwijs bestonden.¹⁴⁴⁷

In 1953 zou in een verslag van de Commissie van Openbaar Onderwijs het Fonds der schoolgebouwen van het middelbaar onderwijs (Wet Vanderpoorten) worden geëvalueerd.¹⁴⁴⁸ Harmel zal in 1953, verwijzende naar de toename van het aantal leerlingen en de slechte staat van schoolgebouwen in het vrije net, er naar streven een evenwicht tussen de onderwijstakken te bewerkstelligen.

De vrijmetselaarsbeweging was, volgens onderzoek van Jeffrey Tyssens, niet de drijvende kracht achter de antiklerikale tendens: "De Orde weerspiegelde als het ware de

¹⁴⁴⁴ Ibid. Blz. 217

¹⁴⁴⁵ Ibid. Blz. 212

¹⁴⁴⁶ Zie het verslag naar aanleiding van Wetsontwerp 236. 1946-1947. Kamer der Volksvertegenwoordigers. 5 maart 1947. Wetsontwerp tot inrichting van een autonome openbare instelling onder de benaming van « Fonds der Schoolgebouwen van 's Rijks Middelbaar Onderwijs ».

¹⁴⁴⁷ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 204

¹⁴⁴⁸ Uit het verslag is af te leiden dat, op vier gemeenten na, alle gemeenten waar een middelbare school is gevestigd de gebouwen en aanhorigheden, het meubilair en het lesmaterieel hebben overgedragen. Nieuwe gebouwen werden opgericht. De vijandelijkheden hebben de bouw onderbroken, maar vanaf 1945 heeft het Departement van Openbare Werken de herstelwerkzaamheden aangevat en nieuwe scholen gebouwd. De ter beschikking gestelde en benutte kredieten geven aan dat, tussen 1948 en 1953, in uitvoering van de wet van 2 april 1948, tientallen bouw-vergrotings- en moderniseringsprocessen zijn opgestart. Zie het verslag naar aanleiding van Wetsontwerp 236. 1946-1947.

tegenstellingen die de linkerzijde in de profane wereld verdeelden, ook op schoolpolitiek vlak.”¹⁴⁴⁹ De depolitisering van de maçonnieke werkzaamheden liet zich voelen.

De vrijdenkersbeweging zelf verkeerde in periode in een crisis. Antifascisme en volksfrontgedachte zouden voor een tweespalt zorgen: een te communistische koers werd niet gemaakt.¹⁴⁵⁰ De vrijzinnige beweging zelf speelde niet de rol die men verwacht zou hebben: zij wist zich niet te positioneren als het antiklerikale cement binnen de politieke fracties. Enkel de *Vrienden van het Officieel Onderwijs* zouden er in de dertiger jaren in slagen West-Vlaamse liberalen en socialisten te overhalen tot een verdediging van het officieel onderwijs. Het opteren voor een uitbreiding van het officieel onderwijs – en niet het benadrukken van de afschaffing van betoelaging – creëerde een opening naar de meer gematigden. De conclusie van het onderzoek van Tyssens: “Noch de vrijmetselarij, noch de vrijdenkersbeweging, noch de rond onderwijs gespecialiseerde vrijzinnige pressiegroepen hebben die rol willen of kunnen spelen.”¹⁴⁵¹

Tijdens het interbellum heeft men duidelijk andere zorgen. Diverse factoren zorgen voor een matiging: de lokroep van een regeringsdeelname, de verrechtsing van de samenleving, de overwinning van extreemrechts en onder meer de vrees van een misbruik door rechts van de schoolpolitiek.

Politieke partijen hadden geen behoefte aan een lastige achterban die een expansie kan afremmen of een mogelijke coalitie in gevaar kan brengen. Van een vrijdenkerszuil, een vrijzinnige zuil was geen sprake, van een partijpolitiek gewicht al evenmin. De strijd om de kiezer maakt van het levensbeschouwelijke element *pasmunt*.

8.4. De “Tweede Schoolstrijd”

De tweede wereldoorlog zou een korte pacificatieperiode inhouden. Dat elke partij op zoek bleef naar haar voordeel (Concreet: “meer subsidies voor het vrij onderwijs, in ruil voor nieuwe scholen in het officieel onderwijs.”¹⁴⁵²) en argwaan nooit veraf was zou onder meer in 1947 duidelijk worden. Eind 1947 werd, in de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de socialist Camille Huysmans, tijdens de bespreking van het onderwijsdossier, hard aangepakt door de katholieke politicus Charles du Bus de Warnaffe¹⁴⁵³. Deze laatste verweet Huysmans van wanbeleid (scholen werden blijkbaar overal opgericht) en van discriminatie van het vrij onderwijs (op het vlak van inschrijvingsgeld).

Het katholieke onderwijsnet breidde zich verder uit. Van een ontkerkelijking was nog geen sprake. Het leerlingenaantal neemt overal toe. Zo ook het aantal athenea en rijksmiddelbarescholen. En deze groei wordt door de christendemocraten met argwaan gevolgd. Na even in de oppositie te zijn terechtgekomen (ingevolge de koningskwestie) weet

¹⁴⁴⁹ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 227

¹⁴⁵⁰ Het Duits-Russische front bij de inval in Polen zou de spanning doen escaleren.

¹⁴⁵¹ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 271

¹⁴⁵² E. De Cock. Levensbeschouwing en onderwijs. God op school, een verhaal van ideologie en pragmatisme. Basis. 2 maart 2013. Blz 10

¹⁴⁵³ Was actief binnen het *Nationaal Comité van het Vrij Onderwijs* en in het *Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie*.

de christendemocratie na de verkiezingen van juni 1950 zich verzekerd van een comfortabele meerderheid. Zij zal goed gebruik weten te maken van de mogelijkheden om het katholiek middelbaar en technisch onderwijs uit te bouwen. Een volwaardige subsidiëring van het middelbaar katholiek onderwijs werd door de katholieken als noodzakelijk gezien. Het inschrijvingsgeld moest worden gedrukt.

De onderwijspolitiek van de CVP had, aldus E.H. Kossmann, tot doel het katholiek onderwijs op alle niveaus meer staatssteun te verschaffen. Hiertoe moest men een politiek ontwikkelen die katholieke onderwijsinstelling bevoordeelde en de groei van het openbaar technisch onderwijs afremde: “Het leed geen twijfel dat de katholieken van plan waren de expansie van het onderwijs en de hogere opleiding van de lagere standen met zorgvuldigheid te beheersen.”¹⁴⁵⁴

Toenmalig minister van Onderwijs, Pierre Harmel (christendemocraat), had een eigen visie op wat onder “pluralisme” moest worden verstaan, welke de rol er voor het officieel onderwijs hierin weggelegd was en wat het belang van het katholiek onderwijs was.¹⁴⁵⁵

Voor de christendemocraten was het evident dat, op het vlak van onderwijs en opvoeding, het katholiek onderwijs in het algemeen en de katholieke ouders in het bijzonder, grondwettelijk verankerde prerogatieven hadden: katholieke ouders hadden recht op katholiek onderwijs voor hun kinderen. De financiering van onderwijsinstellingen van het vrije net was een normaal gevolg van deze houding. Ook de “heikele diplomakwestie ... een lastig probleem met al die priesters - leerkrachten die niet het diploma bezaten dat in de rijksscholen wel vereist was” moest worden aangepakt.¹⁴⁵⁶ Voor de christendemocraten primeert de vrijheid die de ouders op het vlak van onderwijs en opvoeding hebben op die van de overheid.¹⁴⁵⁷ Deze visie zou worden vertaald in een begrotingstechnische operatie waarbij het vrij middelbaar onderwijs op extra toelagen rekenen kon. De reactie zou niet op zich laten wachten.

¹⁴⁵⁴ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Deel II. Blz. 270

¹⁴⁵⁵ Harmel is vertrouwd met de recente standpunten van de kerk dat het geloof een persoonlijke aangelegenheid is en dat er geen enkele druk van buitenaf mag worden opgelegd. Voor Harmel is de openbare school echter ook geen lakenschool “in die zin dat deze onderricht zou verstrekken op basis van een levensbeschouwing en er zich toe zou verbinden om maatschappelijke, morele of religieuze theorieën te ontwikkelen die bijvoorbeeld gebaseerd zijn op het rationalisme, en zelfs om eigenmachtig de religieuze feiten te verzwijgen...” Voor hem is het zo dat in bepaalde gevallen dit ertoe leiden kan dat een onderwijzer, in het openbaar onderwijs, misschien een minder gereserveerde houding moet kunnen aannemen, maar indien ook maar één leerling met een andere levensbeschouwing aanwezig is, dan moet de onderwijzer zich, met alle andere leerlingen, inspannen voor een wederzijds respect van elkaars geloof. Zie P. Harmel. *Réflexions sur la liberté scolaire en Belgique*. La revue nouvelle. Jg. 7. Deel XIV. N) 9. 15/09/1951. Geciteerd bij E. Witte (e.a.). *Nieuwe geschiedenis van België*. Deel 3. Blz. 1400

¹⁴⁵⁶ J. Tyssens. De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs. GO! pro. Kennisplatform voor de GO! professional. GO! Staten – Generaal. Naar een vernieuwd pedagogisch project. Brussel. 2015. Blz. 8

¹⁴⁵⁷ Harmel verwijst hierbij naar artikel 17 van de Grondwet uit 1831 en op de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (afgekort UVRM). Zo vloeit de keuzevrijheid van de ouders om te opteren voor een religieuze opvoeding van hun kinderen voort uit artikel 26, §3 UVRM.

Harmel laat niet na te informeren naar de verwachtingen van de clerus in deze. Hij zal bij de voorbereiding van de wet over de financiering van het middelbaar onderwijs de bisschoppen vragen het geheel te coördineren.¹⁴⁵⁸

Initiatieven zullen elkaar in snel tempo opvolgen. Zo is er de wet die in bepaalde gevallen gemeentelijke supplementen in het lager onderwijs afschaft.¹⁴⁵⁹ Twee wetten zouden tot een grondige herschikking van de verhouding tussen officieel onderwijs en katholiek onderwijs leiden: de Wet van 13 juli 1951 tot regeling van de toekenning van toelagen aan de vrije middelbare schoolinrichtingen en de Wet van 17 december 1952 houdende de wijziging van de wetten op het middelbaar onderwijs gecoördineerd bij besluit van de Regent van 31 december 1949.¹⁴⁶⁰ En door de wet van 29 juli 1953 wordt het technisch onderwijs aangepakt. De Overheid zal op dit niveau nog een rol spelen, maar dient rekening te houden met gemeenten en provincies die “beter dan andere de plaatselijke economische behoeften kennen”.¹⁴⁶¹

Op 13 maart 1951 werd bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers een wetsontwerp tot regeling van de toekenning van toelagen aan de vrije middelbare onderwijsinrichtingen ingediend.¹⁴⁶² De memorie van toelichting geeft een goed beeld van de motivering.¹⁴⁶³ Zij benadrukte dat de toelagenverlening jaren geleden aanvaard werd voor het lager onderwijs en ook toegepast werd op het technisch en hoger onderwijs en gedeeltelijk op het normaalonderwijs. De regering “meent dat het ogenblik gekomen is dezelfde beginselen toe te passen ten aanzien van het vrij middelbaar onderwijs. ... Daarom heeft zij op de begroting ... voor het jaar 1951 kredieten ingeschreven, ... voor het verlenen van toelagen aan dit onderwijs.” Voor de regering maakte dit deel uit van een hervorming van het onderwijs, waarvan de verlenging van de schoolplicht een element is. Het ontwerp erkende het principe van de gelijkheid tussen het staats- en het vrij onderwijs (schoolbevolkingsminima en diploma's). In het ontwerp was echter ook een uitzondering opgenomen voor de priesterleraars. In het ontwerp-artikel 5 werd geschaafd aan het schoolgeld en aan de salarissen van de leerkrachten in het vrij middelbaar onderwijs.¹⁴⁶⁴ De memorie verduidelijkte ook dat "De

¹⁴⁵⁸ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 3. Blz. 1401

¹⁴⁵⁹ 30 JUNI 1951. - WET betreffende de wedde van de onderwijzers, houdende wijziging van de wet tot regeling van het lager onderwijs en van de wet van 24 December 1948 betreffende de gemeentelijke en provinciale financiën.

¹⁴⁶⁰ Wet 13 juli 1951 tot regeling van de toekenning van toelagen aan de vrije middelbare onderwijsinrichtingen. Belgisch Staatsblad 13/14 augustus 1951. Blz. 6.304

Wet 17 december 1952 houdende wijziging van de wetten op het middelbaar onderwijs, gecoördineerd bij besluit van de Regent van 31 december 1949. Belgisch Staatsblad 29 - 30 december 1952. Blz. 9.253

¹⁴⁶¹ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 3. Blz. 1408

¹⁴⁶² Kamer van Volksvertegenwoordigers. 13 maart 1951. 359 – 1950 - 1951 – Nr. 1.

¹⁴⁶³ Gesteld werd dat de uiteindelijke oplossing van het schoolvraagstuk erin bestaat keuzevrijheid mogelijk te maken voor de ouders, zodat deze aan hun kinderen onderwijs kunnen laten verstrekken dat overeenstemt “met hun diepe overtuigingen”. Deze vrijheid bestaat niet zolang de ouders verplicht worden zich al te zware geldelijke offers te getroosten, want dit laatste verhindert hen hun kinderen te sturen naar de onderwijsinstellingen die overeenstemmen met hun inzichten: “Hieruit vloeit logisch de noodzakelijkheid voort toelagen te verlenen aan het vrij onderwijs.”

¹⁴⁶⁴ De voorwaarde van artikel 5, 1° die aan de vrije middelbare onderwijsinrichtingen de verplichting oplegt het schoolgeld te verminderen “tot beloop van 50% der verminderingen in voege in het rijksonderwijs”, wordt “een

Staat die de vrije middelbare onderwijsinstellingen subsidieert, wenst zich echter niet te mengen in hun inwendige structuur, noch hun pedagogische opvattingen of een pedagogische controle op te leggen.”¹⁴⁶⁵

Harmel zal als motivering voor het beperkt openen van nieuwe rijksonderwijsinstellingen verwijzen naar de geleverde inspanningen.¹⁴⁶⁶ De uitbreiding van het technisch onderwijs wordt vertraagd. Het vrij onderwijs kan zich echter probleemloos ontplooiën.¹⁴⁶⁷ De organieke wet van 29 juli 1953 erkende de rol van de overheid maar stelde ook dat, wou men overgaan tot de oprichting van onderwijsinstellingen, men ook de lokale en provinciale overheden moest raadplegen.

Ook de toelichting (wetsontwerp 29 mei 1952 – wijziging wetten op het Middelbaar Onderwijs) maakt duidelijk wat men gerealiseerd zien wil. De toeloop van de leerlingen in het katholiek onderwijs, dat het zonder staatssubsidies stellen moet, brengt deze scholen in de problemen. Schoolgeld vragen is niet steeds mogelijk. Deze wet wil het voortbestaan van de vrije scholen verzekeren, een keuzevrijheid garanderen en de leerkrachten, tot welk net zo ook behoren, eenzelfde verloning toekennen.¹⁴⁶⁸

De oprichting van de zogeheten “gemengde commissies”¹⁴⁶⁹ (met afgevaardigden van het officiële en van het vrij onderwijs), die zich zouden inlaten met de rijksscholen, werd door liberalen en socialisten gezien als een risico voor het rijksonderwijs.¹⁴⁷⁰

Voor de katholieken een normale zaak, men zag het als een systeem om rivaliteiten te kalmeren en concurrentie te sturen, voor de vrijzinnige linkerzijde “... een nieuwe uiting van het subsidiariteitsbeginsel om de rol van de overheid te verkleinen”.¹⁴⁷¹ De gelijkstelling zal ook op het niveau van het normaalonderwijs worden doorgevoerd.

De tegenstanders betogen dat de vrije scholen geen nationale scholen zijn: het katholiek onderwijs is onderwijs dat ten dienste staat van één welbepaalde partij.¹⁴⁷²

eerste stap in deze richting” geheten. De tweede voorwaarde van artikel 5 strekt ertoe het lot der leerkrachten van het vrij middelbaar onderwijs te verbeteren. Meer bepaald wil men ertoe ken bij gelijkheid van diploma’s gelijkheid tussen salarissen te bekomen.

¹⁴⁶⁵ Kamer van Volksvertegenwoordigers. 13 maart 1951. 359 – 1950 – 1951 – Nr. 1. Blz. 3

¹⁴⁶⁶ Pierre Harmel zal het fonds voor de scholenbouw (het zgn. Fonds Vanderpoorten van 1948) in 1953 hervormen.

¹⁴⁶⁷ 140 vrije technische scholen zullen langzamerhand een erkenning krijgen onder Harmel.

¹⁴⁶⁸ Kamer der Volksvertegenwoordigers. Wetsontwerp tot wijziging van de wetten op het Middelbaar Onderwijs gecoördineerd bij Besluit van de Regent van 31 december 1949. Doc.448. 29 mei 1952. 1951-1952. Blz. 2

¹⁴⁶⁹ Els Witte heet deze commissies *hoofdschotel* en *sluitsteen* van de door de christendemocraten geïnspireerde schoolwetgeving.

¹⁴⁷⁰ E. Witte geeft cijfers aan waaruit blijken moet dat tussen 1945 en 1950 de ministers van Openbaar Onderwijs de gebouwen van het officieel onderwijs niet alleen in orde hebben laten brengen, maar dat men in totaal zestig rijksscholen (middelbare en atheneum opende). Onder Harmel werden slechts vijf nieuwe rijksmiddelbarescholen geopend. In E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 3. Blz. 1407

¹⁴⁷¹ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Lannoo. Deel 3. Blz. 1408

¹⁴⁷² E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België. Deel 3. Blz. 1402

Ging in 1950 de belangstelling van de katholieken uit naar het onderwijs - de katholieken voelden zich op dit terrein in het defensief gedrongen, al was het lager onderwijs nog steeds een bolwerk van hen en was het middelbaar onderwijs voor meer dan de helft in hun handen - dan zou voor de socialisten en liberalen het na de oorlog een bijzonder aandachtspunt zijn het openbare neutrale onderwijs te laten groeien: "Deze wilden daartoe de dank zij de economische en demografische groei uitvoerbaar geworden expansie van het middelbare en vooral het technische onderwijs gebruiken en de overheid de gelegenheid verschaffen op ruime schaal inrichtingen van die aard op te richten die voor de leerlingen en de ouders kosteloos zouden zijn."¹⁴⁷³

De christendemocratische partij was in de vier jaren van haar suprematie, aldus Kossmann, echter niet geheel ontsnapt aan het risico dat haar beleid bestempeld zou worden als een vorm van meerderheidsdictatuur.

De reactie liet dan ook niet op zich wachten. Verkiezingen zorgden voor een politieke machtswissel en de vorming van een socialistisch-liberale regering (regering-Van Acker; 1954-1958) is een feit.

Het is niet duidelijk of men deze socialistisch-liberale regering nu had verkozen omwille van haar onderwijsprogramma. Ook andere dossiers hadden ongetwijfeld meegespeeld. De afloop van de Koningskwesitie (met een duidelijke verdeeldheid tussen Noord en Zuid), de in het vooruitzicht gestelde verhoging van pensioenen en de mogelijke aanpassing van de militaire dienst moeten vermeld. Kossmann wijst ook op het ontbreken van een consensus over een echt sociaal programma.¹⁴⁷⁴ De uitslag mag dus niet zonder meer als een uitspraak van het electoraat tegen de katholieke schoolwetten worden geïnterpreteerd. Toch zou deze regering een belangrijk deel van haar aandacht op het onderwijs toespitsen en net zoals in de 19de eeuw zou de schoolstrijd betrekking hebben op het veroveren van terrein.

Het onderwijsdossier werd onmiddellijk aangepakt. Zo werd op 22 juni 1954 het wetsontwerp "95" voorgelegd.¹⁴⁷⁵ Hiermee beoogde men de opheffing van de wet van 17 december 1952, houdende de oprichting van gemengde onderwijscommissies en van een gemengde geschillencommissie. De Minister ziet door deze commissies zijn initiatiefrecht gefnuikt en wenst de politieke verantwoordelijkheid voor zijn daden opnemen. Tevens werden de wetten

¹⁴⁷³ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Deel II. Blz. 269

¹⁴⁷⁴ Ibid. Blz. 271

¹⁴⁷⁵ De Memorie van toelichting maakt de intentie van de wetgever duidelijk "... Zoals uiteengezet ...in de verklaring ... voor de Kamers, wil de Regering een doorlopende politiek voeren voor de ontwikkeling en de verbetering van het officieel onderwijs, d.w.z. van het door de Staat, de provincies en de gemeenten georganiseerd onderwijs.". Het wetsontwerp strekte er toe de gemengde onderwijscommissies af te schaffen, en de verbeteringsraden voor het normaal- en technisch onderwijs die, "uit het zo delicate oogpunt van programma's en methodes, eveneens gemengde commissies zijn", te wijzigen. Dit doet men omdat men van oordeel is dat de gemengde commissies "... over een macht (beschikken) om initiatieven te nemen en tussenbeide te komen.". Het gaat hier om een "...macht die buitensporig lijkt." Daarenboven, zo werd benadrukt, dienden de openbare machten opnieuw en volledig het recht te hebben hun onderwijs te perfectioneren en volledig autonoom de methodes en schoolboeken te kunnen kiezen die in hun inrichtingen gebruikt zouden worden.

van 23 juli 1952 tot regeling van het normaalonderwijs en van 29 juli 1953 tot regeling van het technisch onderwijs opgeheven.^{1476 1477}

De politiek van de socialistische minister van Openbaar Onderwijs Leo Collard zorgde voor spanning. De Regering was de mening toegedaan dat, indien het vrij onderwijs scholen tot stand mag brengen, dit niet automatisch met zich meebrengt dat alle vrije scholen gesubsidieerd moeten worden.

In juli 1954 werd een vermindering doorgevoerd van de toelagekredieten die in de begroting 1955 voor het vrije onderwijs waren voorzien. De subsidies moesten worden teruggebracht tot de som die door de voorlopige wet van 13 juli 1951 was bepaald (ongeveer 300 miljoen). Eind augustus 1954 werden 110, door Harmel in het rijksonderwijs aangestelde interimarissen ontslagen. Voor de katholieken een signaal dat hier duidelijk leerkrachten gevisieerd werden die houder waren van een diploma uit een katholieke onderwijsinstelling.¹⁴⁷⁸ Op 5 november 1954 legde minister Collard het ontwerp van begroting voor Openbaar Onderwijs neer.¹⁴⁷⁹ Het “Verantwoordingsprogramma”¹⁴⁸⁰ geeft een goed beeld van de inhaalbewegingen voor het officieel onderwijs en van de besparingen op het niveau van het lager onderwijs.¹⁴⁸¹

¹⁴⁷⁶ Kamer van Volksvertegenwoordigers. Buitengewone zitting 1954. 22 juni 1954. 95. (B.Z. 1954) – Nr. 1.

¹⁴⁷⁷ Artikel 1 schaft - zoals gesteld - de gemengde commissies af. Artikel 2 heft in de wet tot regeling van het normaalonderwijs, die beschikkingen op, die betrekking hebben op de tussenkomst van deze gemengde commissies. Artikel 22 van dezelfde wet wordt vervangen door de bepaling dat “Bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs wordt een Verbeteringsraad voor het normaalonderwijs ingesteld, die tot taak heeft advies uit te brengen over de vraagstukken welke hem door de Minister van Openbaar Onderwijs worden voorgelegd. De bevoegdheid van deze Raad is beperkt tot de inrichtingen van de Staat, de provinciën en de gemeenten.” Artikel 57, tweede en derde lid van de wet van 29 juli 1953 tot regeling van het technisch onderwijs werd eveneens afgeschaft. Artikel 62 van voormelde wet wordt vervangen door een nieuw artikel 62 dat voorziet dat “Bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs wordt een Hoge Raad voor het technisch onderwijs ingesteld, die tot taak heeft advies uit te brengen over de vraagstukken welke hem door de Minister van Openbaar Onderwijs worden voorgelegd.” Artikel 63 van voormelde wet werd ook opgeheven en artikel 64 werd vervangen door een nieuwe bepaling die stelde dat “Bij het Ministerie van Openbaar Onderwijs wordt een Verbeteringsraad voor het technisch onderwijs ingesteld. Zijn bevoegdheid is beperkt tot de inrichtingen van de Staat, de provinciën en de gemeenten.” De opdrachten van de Verbeteringsraad worden in een nieuw artikel 65 vastgelegd: advies uitbrengen over aangelegenheden die door de Minister worden voorgelegd en die betrekking kunnen hebben op het leerplan, de inrichting van de studies, het vaststellen van die criteria die betrekking hebben op vrijstelling van diploma’s, schoolboeken, bibliotheekboeken en “werken voor de prijsuitdelingen.” Dit wetsontwerp wordt op 24 juni 1954 gevolgd door wetsontwerp 104 tot schorsing van de wet van 17 december 1952 op het vrij middelbaar onderwijs. De gevolgen hiervan zijn duidelijk: de bestaande wetgeving op het middelbaar onderwijs werd integraal afgeschaft. Ook de subsidieregeling voor het vrij middelbaar onderwijs werd aangepakt. Voormelde wetsontwerpen werden niet in het parlement behandeld.

¹⁴⁷⁸ Nog andere ontslagen volgden. Zo werden in september 1954, 200 zogeheten boventallige onderwijzers, d.w.z. onderwijzers waarvan de klas niet langer het vereiste aantal leerlingen telde, ontslagen. Zie L. Haagdoorens. De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 – Juli 1955). Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis. BTNG – RBHC. 1984. 1-2. Blz. 9.

¹⁴⁷⁹ Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 1954 – 1955. Begroting van het Ministerie van Openbaar Onderwijs voor het dienstjaar 1955. 4 – XIX (1954-1955) – Nr. 1.

¹⁴⁸⁰ Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 1954 – 1955. Begroting van het Ministerie van Openbaar Onderwijs voor het dienstjaar 1955. 4 – XIX (1954-1955) – Nr. 1. Blz. 63 e.v. (Sectie I tot en met Sectie IX)

¹⁴⁸¹ Wedden (Artikel 22, 4. Toelage wedden, blz. 77, vermindering 300,000,000), het middelbaar onderwijs (Artikel 22, 1. Blz. 96 vermindering 248,749,000), het technisch onderwijs (Artikel 22, 1. Blz. 133, vermindering met respectievelijk 10% congreganisten en 20% leekpersoneel voor een bedrag van 314.820.000) en het

Op dinsdag 9 november 1954¹⁴⁸² werden aanvragen tot interpellaties neergelegd door Pierre Harmel en August De Schrijver over “de recente afzettingen van leerkrachten uit het rijksonderwijs houders van diploma’s afgeleverd door de universiteit van Leuven en door vrije normaalscholen”. Ook andere politici kwamen tussen.¹⁴⁸³

Er volgden ook nog wetsvoorstellen om in het officieel lager onderwijs enkel nog gediplomeerden uit het officieel onderwijs te benoemen en om de weddetoelagen voor studiemeesters in de vrije normaalscholen af te schaffen.

Collard werkt rustig verder. Op 1 februari wordt wetsontwerp 217 (bekend geraakt als *wet Collard*) ingediend bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers.¹⁴⁸⁴ Dit wetsontwerp werd de directe “casus belli”: de wet werd gezien als een antiklerikale revolutie in het onderwijssysteem.¹⁴⁸⁵ Ook hier geeft de memorie een goed inzicht in de bedoelingen. De regering benadrukte dat de staat tot plicht had een onderwijs in te richten dat volledig is, alle niveaus zou omvatten en openstond voor alle kinderen.¹⁴⁸⁶ Dit was duidelijk een kaderwet.

normaalonderwijs (Artikel 22, 1. Toelage wedden, blz. 85: vermindering met respectievelijk 10% congreganisten en 20% leekpersoneel).

¹⁴⁸² Parlementaire handelingen van België. Kamer der Volksvertegenwoordigers. Gewone zitting 1954 – 1955. Openingsvergadering van dinsdag 9 november 1954. Blz. 13

¹⁴⁸³ De Vleeschauwer en Dequae willen het hebben over de onderwijspolitiek en de houding “tegenover het beschavingswerk der missionarissen in Belgisch - Congo” Zie Parlementaire handelingen van België. Kamer der Volksvertegenwoordigers. Gewone zitting 1954 – 1955. Openingsvergadering van dinsdag 9 november 1954. Blz. 13

¹⁴⁸⁴ Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 1954 – 1955. Wetsontwerp houdende regelen inzake inrichting van het Rijksonderwijs en inzake subsidiëring van instellingen voor middelbaar, normaal- en technisch onderwijs door de Staat. 1 februari 1955. 217 (1954-1955) – Nr. 1.

¹⁴⁸⁵ Artikel 1, Eerste hoofdstuk: de Staat richt scholen op waar nodig en dit op elk niveau. Dit onderwijs werd op Rijkskosten gegeven. Er werd een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het eigenlijke rijksonderwijs, de onderwijsinrichtingen tot stand gebracht door de provincies en de gemeenten en het onderwijs tot stand gebracht door private personen. In de rijkscholen werd de vrije keuze aangeboden tussen godsdienst en zedenleer (artikel 4). De subsidiëring van vrije, gemeentelijke en provinciale scholen werd aan strengere voorwaarden gebonden en werd beperkt tot de uitbetaling van de wedden. De werkingskosten vielen volledig ten laste van de inrichtende machten. Vrije scholen konden niet langer gesubsidieerd worden door gemeenten en provincies. Er wordt voorzien in een Raad van Beroep voor het onderwijzend personeel van het gesubsidieerd bijzonder onderwijs (Hoofdstuk VI) en in Verbeteringsraden en Hoge Raad voor het technisch onderwijs (Hoofdstuk VIII). In hoofdstuk VII werden “Laakbare praktijken” verboden. Het ging hem om het verbod op het bewust scheppen van verwarring omtrent de aard van het onderwijs of omtrent de overheid waarvan zij afhingen, een verbod op politieke werkzaamheden of propaganda en het verbod om leerlingen voor propagandadoeleinden in te zetten. Zie Belgisch Staatsblad. 6 augustus 1955. Blz. 4.784

¹⁴⁸⁶ Gesteld werd dat de Regering het nodig acht de verschillende organieke wetten waaraan het onderwijs onderworpen is, te herzien en te coördineren. Alle opinies en alle belijdenissen worden er geëerbiedigd. Er werd vastgesteld dat de gezinshoofden, die dit wensen, echter onvoldoende aanbod vinden. De overheid moet dus ingrijpen. De betrekkingen tussen de Staat, het provinciaal en het gemeentelijk onderwijs enerzijds en het vrij katholiek onderwijs anderzijds moeten dan ook worden geregeld. De Staat verleent toelagen aan het erkend onderwijs en aan het vrij onderwijs, maar het stelsel van de toelagen moet worden herzien en gecoördineerd en, belangrijk, “De grenzen en de regelen hiervan dienen vastgelegd te worden.”

De Regering stelt immers vast dat de voorbije jaren, ingevolge de politiek van de vorige Regering, de toelagen op een overdreven hoog peil werden gebracht. Dit noopt tot het “globaal bedrag der subsidies aan het vrij onderwijs tot een redelijk cijfer te beperken.”

De Staat benadrukt dat zij wel “redelijke” toelagen wil verlenen en opteert, verwijzende naar de ervaring die men heeft met het lager onderwijs, voor het systeem van wedde-toelagen. Dit laatste is niet zonder belang.

De betoelaging van het vrij onderwijs werd niet afgeschaft, de regeling vastgelegd onder Harmel werd verminderd en er werd voorzien in een controle. Het belangrijkste argument om deze aanpassingen door te voeren was een argument dat ook door de voorstanders van het vrij onderwijs was aangehaald: het garanderen van de keuzevrijheid van de ouders. De regering had ook de intentie om een wet op het lager onderwijs in te dienen.

Op 28 januari 1955 ontvangt Achiël Van Acker enkele tenoren uit de christendemocratische zuil (vakbond, politieke partij, werkgevers, Boerenbond). Hun boodschap: indien het ontwerp-Collard wordt voorgelegd zullen zij voor een nog nooit eerder vertoonde tegenstand zorgen.¹⁴⁸⁷

Het katholieke front mobiliseert dan ook: de christelijke gemeenschap wordt aangevallen. Een nieuwe organisatie versterkte de nochtans reeds goed uitgebouwde de zuil. Haar doel was dubbel: over onderwijsaangelegenheden waken en mobiliseren.¹⁴⁸⁸ Begin augustus 1954 belegde het *Nationaal Comité voor het Vrij Onderwijs* een vergadering met de vertegenwoordigers van diverse katholieke organisaties.¹⁴⁸⁹ De vergadering had tot doel na te gaan wat de meest effectieve en efficiënte manier van handelen was. Op deze vergadering werd, dixit Haagdorens,¹⁴⁹⁰ op voorstel van du Bus de Warnaffe, beslist een werkgroep op te richten, genaamd *Comité voor Vrijheid en Democratie*. Dat zou instaan voor de coördinatie. Op 23 september 1954 werd een *Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie* (afgekort NCVD) opgericht.¹⁴⁹¹ Naast de wervende kracht zorgde dit NCVD duidelijk voor een eenheid binnen de christelijke zuil. Dit Comité volgde de regering-Van Acker en het beleid van de (socialistische) onderwijsminister Leo Collard van zeer dichtbij.

Hierdoor ontstaat immers een controlemogelijkheid en de rechtstreekse uitbetaling, samen met de instelling van een geschillenraad, moet het personeel tegen willekeur beschermen.

Belangrijk is ook de opmerking dat uit het recht op het inrichten van een vrije school niet automatisch voortvloeit dat er een recht op subsidies ontstaat. De Regering maakte hier duidelijk dat zij niet van plan was niet zomaar alle nieuwe vrije scholen te subsidiëren. Zie Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 1954 – 1955. Wetsontwerp houdende regelen inzake inrichting van het Rijksonderwijs en inzake subsidiëring van instellingen voor middelbaar, normaal- en technisch onderwijs door de Staat. 1 februari 1955. 217 (1954-1955) – Nr. 1. Blz. 1 en 2

¹⁴⁸⁷ E. Witte e.a. Nieuwe geschiedenis van België. Deel II. Blz. 1412

¹⁴⁸⁸ L. Haagdorens. De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 – Juli 1955). Blz. 13

¹⁴⁸⁹ De Federatie der Katholieke Vrouwen, het Algemeen Christelijk Werkersverbond (ACW), de Belgische Boerenbond, het Nationaal Christelijk Middenstands- verbond (NCMV) en het Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV).

¹⁴⁹⁰ L. Haagdorens. De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 – Juli 1955). Blz. 14 en volgende

¹⁴⁹¹ Maakten deel uit van deze organisatie: CVP, ACW, MOC, ACV, Belgische Boerenbond, Alliance Agricole Belge, Federatie van Katholieke Werkgevers (FE- KA WE), Nationaal Christelijk Middenstandsverbond (NCMV), Fédération Nationale des Classes Moyennes (FNCM), Nationaal Comité voor het Vrij Onderwijs, Algemene Raad der Katholieke Vrouwen, Conférence des Femmes Catholiques Belges, voorlopig comité van de Nationale Confederatie der ouderverenigingen.

Op 9 februari 1955 verschijnt het herderlijk schrijven van de bisschoppen¹⁴⁹² omtrent het wetsontwerp betreffende het middelbaar-, normaal- en technisch onderwijs, het lager onderwijs en de verlenging van de leerplicht.¹⁴⁹³

Centraal in het bezwaarschrift staat de betoelagingsregeling¹⁴⁹⁴ en meer bepaald de voorziene toelageregeling van de wedde voor het lekenpersoneel en voor het geestelijk personeel.¹⁴⁹⁵

De verwijzing van de minister naar het feit dat, los van de overheidsbetoelaging in de vorm van wedden, het vrij onderwijs eigen inkomsten heeft wordt als een aanslag op de gelijkheid en de gewetensvrijheid gezien. Deze maatregelen¹⁴⁹⁶ brengen, in hun ogen, middelbare scholen, technische scholen en normaalscholen in ernstige moeilijkheden. Naast de voorgestelde toelageregeling was ook het toezicht op het peil van de studies (controle op schoolboeken en leermiddelen) en de examens (via een homologatiecommissie) een bron van ergernis. De bepaling dat godsdienstondericht gegeven diende door bedienaren van de erediensten wordt als onuitvoerbaar beschouwd wegens een gebrek aan priesters. Als bijlage bij dit herderlijk schrijven is een brief van 14 augustus 1954¹⁴⁹⁷ van de Belgische bisschoppen

¹⁴⁹² Het herderlijk schrijven van de bisschoppen van 9 februari 1955 is opgenomen in de verzamelde werken van kardinaal Van Roey. In de dienst van de Kerk. Leerstellige en herderlijke geschriften en toespraken. dl. VIII. Turnhout. 1955. Blz. 587-595

¹⁴⁹³ Deze openlijke verklaring sluit in feite aan bij een schrijven dat op 14 augustus 1954 gericht werd aan zowel de Eerste Minister als aan de Minister van Onderwijs. Het antwoord dat door de regering werd verstrekt en het voorgestelde overleg hebben er, aldus de bisschoppen hen ervan weerhouden de "...schoolvrede te handhaven en elk conflict te vermijden...". Tijdens de gesprekken hebben zij hun minimumeisen bekendgemaakt. De voorliggende ontwerpen, de in het vooruitzicht gestelde initiatieven en zeker de gevolgen van de onderwijspolitiek ten aanzien van het vrij (middelbaar) onderwijs, houden echter, aldus de Belgische bisschoppen "... niet het minst rekening met onze zeer rechtmatige voorstellen" en, meer dan dat "... het wijzigt grondig de traditionele toestand van het onderwijs in ons land, en zulks tot groot nadeel van het vrij katholiek onderwijs." Het wetsontwerp wordt gezien als een middel om het vrij onderwijs te bestrijden: begrippen als "kwaadwilligheid", "wantrouwen", "lamleggen", "minachting" "vernedering" kenmerken dan ook de attitude van de wetgever jegens het vrij katholiek onderwijs "... de uitgesproken bedoeling (is) niet enkele de ontplooiing, maar een onaanvaardbare overheersing te verzekeren van het neutraal laïciserend onderwijs." Men verwijt de regering dat zij, langs het onderwijs om, de invloed van de katholieke godsdienst op de bevolking tegen wil werken. De wetsontwerpen, indien zij wet worden, zijn dwangmaatregelen en geen rechtvaardige wetten. Er wordt gesteld dat de Regering "... in het land een dodelijke tweestrijd zaait."

¹⁴⁹⁴ De toelagen worden onder de vorm van wedden rechtstreek aan het personeel betaald.

¹⁴⁹⁵ Voor dit personeel wordt de wedde met de helft verminderd en zo zij geen bekwaamheidsbewijs hebben wordt hun wedde vastgesteld op de helft van de minimumwedde van regent.

¹⁴⁹⁶ Gemeenten en provincies mogen ook geen bijzondere instellingen voor middelbaar, normaal- en technisch onderwijs meer erkennen of subsidiëren. De zogeheten "gepatroneerde colleges" vervallen dus.

¹⁴⁹⁷ Zie de verzamelde werken van kardinaal Van Roey. In de dienst van de Kerk. Blz. 595-599

aan de regering gevoegd.¹⁴⁹⁸ Het geheel wordt gekleurd door een retoriek van hogere waarden.¹⁴⁹⁹

Het organisatievermogen en de mobilisatiekracht van de katholieke organisaties onder de achterban is groot. De actiegroep *Nationaal Comité voor Vrijheid en Democratie* opgericht op 24 september 1954 laat van zich horen. De belangrijkste organisaties van de katholieke beweging, de katholieke zuil, worden gemobiliseerd. De vlugschriften die verspreid worden roepen op tot deelname aan betogingen. Op 27 februari 1955 trekt er een nationale protestmars door de straten van Brussel. Lokale betogingen volgen. Bij wijze van voorbeeld kan naar de stad Dendermonde¹⁵⁰⁰ worden verwezen.¹⁵⁰¹ Manifestaties en tegenmanifestaties kleuren het straatbeeld. De politieke debatten verhitten.

Katholieke kranten zoals *La Libre Belgique* en *De Standaard* werpen zich in de strijd. Men heeft het niet enkel over het voortbestaan van het katholiek onderwijs, maar ook over de aanvallen op de vrijheid van meningsuiting en op de democratie tout court. De christendemocratische parlementsleden benadrukken de grondwettelijke principes, het episcopaat onderstreept het godsdienstige. Sociale agitatie, betogingen en tegenbetogingen vullen de straat.¹⁵⁰²

¹⁴⁹⁸ De bisschoppen zijn van oordeel dat zij met hun grieven niet buiten de perken van hun bisschoppelijk ambt treden, maar een zware verplichting van de godsdienstige zielzorg nakomen. De bisschoppen "... vertegenwoordigen immers het gezag van de Katholieke Kerk, die, krachtens de wil van haar goddelijke stichter het recht en de plicht heeft zorg te dragen voor de opleiding van de kinderen en van de jeugd, minstens evenzeer als van de Staat. Nooit zal zij dit recht prijsgeven of aan deze zending verzaken. "De bisschoppen wijzen erop dat zij ook de vertegenwoordigers en de woordvoerders zijn van alle ouders van katholieke godsdienst. De brief zelf eindigt met een niet mis te verstane waarschuwing aan de Regering: de bisschoppen behouden zich, "...trouw aan hun zending als verdedigers van de katholieke godsdienst..." het recht voor om hun bisschoppelijke macht aan te wenden "...om die maatregelen te treffen welke de toestand zou vergen.". Voor de katholieken is het duidelijk: onderwijsvrijheid impliceert dat de overheid slechts een aanvullende rol speelt. De overheid moet subsidiëren maar kan zich niet mengen in het onderwijsgebeuren van het vrije net.

¹⁴⁹⁹ In de Kempen bijvoorbeeld wordt opgeroepen om op donderdag 24 maart 1955 de kinderen thuis te houden en deel te nemen aan de betoging op zaterdag 26 maart "de kinderen eveneens thuis; de leerkrachten naar Brussel". De buitenparlementaire actie is goed gecoördineerd. De toon is gezet. In de maanden juli en augustus 1955 volgen demonstraties te Gent, Luik en Brussel.

¹⁵⁰⁰ "Durmeklokken". 20 maart 1955. Twaalfde jaargang. Nummer 12. Of "Gazet van Lebbeke". 27 november 1955.

¹⁵⁰¹ Begin 1955 organiseert men het verzet en op 15 maart 1955 stelt de afdeling van dit comité te Dendermonde zich voor. Op 22 maart is er reeds een grote protestmeeting in de zaal Belgisch te Dendermonde. Er wordt opgeroepen om een zitting van de gemeenteraad op 24 maart 1955 bij te wonen. Aan de agenda van die gemeenteraad staat als enig punt: "de autonomie van de gemeentescholen bewaren". Het proces-verbaal van de Raadszitting van 24 maart 1955 geeft weer dat deze vergadering bijeengeroepen werd door de vereiste meerderheid. Het verzet tegen de ontwerpwet stoelt op de aantasting van de gemeentelijke autonomie. Artikel 19 van het ontwerp "ontzegt de gemeentebesturen het recht om secundaire onderwijsinstellingen te erkennen of te subsidiëren" terwijl artikel 20 de gemeente het recht ontzegde "haar gezag inzake onderwijs over te dragen aan derden." De vergadering verliep niet probleemloos. Diverse aanwezigen verlieten de zaal, na eerst, tijdens de behandeling van dit punt, herhaaldelijk tegen de procedure te hebben geprotesteerd. Stad Dendermonde. Archieven. Notulen gemeenteraadszitting (1954- 1955). Proces-verbaal van de Raadszitting van 24 maart 1955. Via een schrijven van 13 april roept het op om financiële steun te krijgen. Men verwijst naar een geslaagde mars op Brussel en stelt een nieuwe betoging in het vooruitzicht. Te Dendermonde is er op 15 mei 1955 een manifestatie met als spreker Theo Lefèvre. Het pamflet roept alle "vrijheidslievende tweederangsburgers deel te nemen aan een arrondissementele betoging".

¹⁵⁰² L. Haagdorens. De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 – Juli 1955). Blz.16, Blz. 18, Blz. 31, Blz. 32, Blz. 34, Blz. 37, Blz. 48

Samenscholingen en concentraties worden verboden. De Nationale Maatschappij der Spoorwegen schaft op een bepaald ogenblik de door het NCVD aangevraagde extratreinen af. De officiële berichtgeving wordt partijdigheid verweten. Het NCVD maakt een eigen film.¹⁵⁰³ Er wordt zelfs een nationaal petitionnement georganiseerd: men wilde de aandacht van de koning krijgen. Een opiniepeiling werd doorgevoerd door het NCVD.

Kamer en Senaat nemen kennis van het “wetsontwerp houdende regelen inzake inrichting van het onderwijs van de staat, de provincies en de gemeenten en inzake subsidiëring door de Staat van instellingen voor middelbaar, normaal- en technisch onderwijs.”¹⁵⁰⁴ Zij keuren een finale tekst goed op respectievelijk 13 juni en 21 juli. De volledige parlementaire fiche somt voor de Kamer 48 documenten op; de Senaat zorgde eveneens voor vele amendementen.¹⁵⁰⁵

Een wetsontwerp “347” wordt op 30 juni 1955 aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers voorgelegd. Het betreft “regelen inzake het onderricht in de godsdienst en het onderricht in de zedenleer in de Rijksinrichtingen voor secundair onderwijs” vast te leggen.¹⁵⁰⁶

Op 28 oktober 1955 wordt *School en gezin*, sterk gesteund door het Belgische episcopaat, operationeel. De bedoeling van deze organisatie was onder meer het schoolgeld zo laag

¹⁵⁰³ L. Haagdorens. De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 – Juli 1955). Blz.41

¹⁵⁰⁴ Belgische Senaat. Zitting 1954 – 1955. Wetsontwerp houdende regelen inzake inrichting van het onderwijs van de staat, de provincies en de gemeenten en inzake subsidiëring door de Staat van instellingen voor middelbaar, normaal- en technisch onderwijs. 13 juni 1955. 267 (1954-1955) Dit is ook de definitieve versie. De Senaat heeft geen amendementen aangebracht aangezien het na de behandeling in de Senaat niet opnieuw naar de Kamer is verzonden. Bron: Archief en documentatie. Kamer van Volksvertegenwoordigers.

¹⁵⁰⁵ De uiteindelijke stemming in de Kamer ging door op 13/06/1955. Stemming Senaat op 21/07/1955. De Wet kreeg als datum 27/07/1955 en werd in het Staatsblad (nr. 218) gepubliceerd op 06/08/1955: Wet van 27 juli 1955 houdende regelen in zake inrichting van het onderwijs van de Staat, de provincies en de gemeenten, en in zake subsidiëring door de Staat van inrichtingen voor middelbaar, normaal- en technisch onderwijs. © 2004-2017 Raad van State

¹⁵⁰⁶ Kamer van Volksvertegenwoordigers. Zitting 1954 – 1955. Wetsontwerp houdende regelen inzake het onderricht in de godsdienst en het onderricht in de zedenleer in de Rijksinrichtingen voor secundair onderwijs. 30 juni 1955. 347 (1954-1955). Nr. 1 Het eerste artikel bepaalde: “De cursus in de godsdienst en de zedenleer moet op het programma van de rijksinrichtingen voor secundair onderwijs voorkomen wanneer dit programma algemeen vormende cursussen omvat.” Dit was niet verplicht voor de onderwijsinrichtingen tot stand gebracht door provincies en gemeenten. De memorie van toelichting zijn andermaal de gevoeligheden te merken. De “religieuze opinie” moest worden gerustgesteld.

mogelijk te houden.¹⁵⁰⁷ Provinciale actiecomités¹⁵⁰⁸ zien het licht. Doel: zo veel mogelijk geld verzamelen voor het vrij onderwijs en op deze wijze de subsidiëring compenseren.¹⁵⁰⁹ Parallel hiermede wordt een voorlichtingscampagne ter voorbereiding van de verkiezingen van 1958 gevoerd.¹⁵¹⁰

Het onderwijsdossier werd gepolitiseerd met de ziel van het kind als inzet. Voor de christendemocraten een evenwichtsoefening: enerzijds de parlementaire actie verderzetten zonder eventuele onderhandelingen bij voorbaat op te blazen, anderzijds de achterban niet wantrouwig maken. De leidende rol lag volgens bepaalde analisten echter bij de christendemocratische partij. Was politicus Theo Lefèvre ook niet de voorzitter van het NCVD.¹⁵¹¹

J. Tyssens merkt op dat ook de naweeën van de Koningskwestie niet vreemd waren aan de agitatie, die niet in verhouding stond tot de eigenlijke impact van de maatregelen en heeft het over een soort *accident de parcours*.

8.5. Schoolpact en Schoolpactwet: het ultieme, aangekondigde, echec van de voorstanders van de lekenstaat

Het dispuut zal uiteindelijk opgelost worden door een “gewapende vrede”, vastgelegd in het Schoolpact van 20 november 1958 en de Schoolpactwet van 29 mei 1959.

Het waren de verkiezingen van 1958, niet toevallig door ideologische scherpslijperij gekenmerkt, die het tij deden keren.¹⁵¹² Zowel in de Kamer als in de Senaat versterkten de christendemocraten hun positie. De verliezen van de liberalen en de socialisten waren dan

¹⁵⁰⁷ Te Dendermonde bijvoorbeeld betaalde het Provinciaal Actiecomité School en Gezin aan één college in de periode maart 1956 tot mei 1958 in totaal 942.875 BF uit. Een andere organisatie “Werk der Priesterroepingen” te Gent keerde in de periode 1950 tot 1958 aan hetzelfde college 364.450 BF uit. Een derde fonds “Steuncomité” gericht op de lagere scholen wist, via het omzeilen van de afspraak om geen schoolgeld te vragen, maar wel een “schenking” vroeg in de periode 1950 – 1958 in totaal 658.732 BF bijeen te halen. De gelden werden aan de scholieren meegegeven door de ouders en opgehaald door de onderwijzers. Van 1954 tot 1958 wordt er ook een zeer duidelijke toename van de stadssubsidie vastgesteld. Zie onder andere A.H.M.C. Boekhoudingen: rekeningboeken van 1950 tot 1961. Evolutie van de stadstoelagen en van de bijdragen van het Steunfondscomité voor het lager basisonderwijs (basisschool) 1950 – 1960.

¹⁵⁰⁸ Voorbeeld: pamflet en rondschriven van het Provinciaal actiecomité voor het vrij onderwijs. Keizer Karelstraat 12. Gent.

¹⁵⁰⁹ Karel-Justinus Calewaert. Aan de Geestelijkheid en de Gelovigen van de Stad gent – zaligheid en zegen in onze heer Jezus-Christus. Gent, 24 augustus 1953. RR. DD. Parochi et rectores tenentur pecunias collectas transferre ante diem 20 septembris in syngr. Post; N. 1572.10 R.a.D. O. De Rop, Bisdom Gent.

¹⁵¹⁰ Ibid. Blz. 53

¹⁵¹¹ L. Haagdorens. De mobilisatie van de katholieke zuil in de schoolstrijd tijdens het eerste jaar van de regering Van Acker (mei 1954 – Juli 1955). Blz. 56

¹⁵¹² De christendemocratische PSC/CVP haalde 46,5% van de stemmen (goed voor een winst van 5,35%) voor de Kamer. De socialistische BSP/PSB haalde 35,79% van de stemmen voor de Kamer. Voor de Senaat werd dit respectievelijk 45,45% en 35,87%. ¹⁵¹² De liberalen haalden 11,05%, een licht verlies van 1,1% in de Kamer. In de Senaat haalden zij 10,92%, ook hier een licht verlies (1,21%). Er was ook een “Kartel van liberalen en socialisten” opgekomen: Kamer: 2,1%; Senaat: 2,12%.

wel niet “ernstig” te noemen, de christendemocraten waren versterkt uit de levensbeschouwelijke vete gekomen.

De regering-Van Acker trad af en werd vervangen door de homogeen christendemocratische regering¹⁵¹³ onder leiding van Gaston Eyskens. Liberalen en socialisten hadden geen zin in een samengaan met de christendemocraten. In het verslag van de Kamerzitting van 3 juli 1958 maakte de nieuwe eerste minister alvast duidelijk dat hij de bedoeling had het onderwijsdossier aan te pakken.¹⁵¹⁴ De notulen vermelden ook "Zeer wel! op de banken van de christelijke volkspartij".¹⁵¹⁵

In de zomer en in de herfst van 1958 wordt gewerkt aan een consensus.¹⁵¹⁶ Centraal staat de vraag "... of de Belgische politiek nog steeds werd bepaald door onverzoenbare levensbeschouwelijke antitheses die in permanente strijd behoorden te worden uitgewerkt en verdiept, dan wel door de behoefte het bestaan daarvan berustend te erkennen en in de zorgvuldige verdeeldheid van de zuilenstructuur te stabiliseren."¹⁵¹⁷ Het onderwijsdossier diende gedepolitiseerd te worden. Blijkbaar was het mogelijk om de wetgeving Collard en de wetgeving Harmel toch te verzoenen. Dit mag verwondering wekken: wat in 1958 mogelijk was, was enkele jaren voordien blijkbaar niet mogelijk.¹⁵¹⁸

De verzuilde democratie loste het probleem op, niet via een grondige parlementaire behandeling, het verkoos de techniek van de “commissies” waar afgevaardigden van de betrokken partijen elkaar konden ontmoeten.¹⁵¹⁹ Wat het onderwijsdossier betreft ging het over de drie betrokken partijen, die met hun respectieve onderwijsspecialisten, in een paar maanden een compromis zouden bewerkstelligen "... in alle rust en zonder de principiële,

¹⁵¹³ Een minderheidskabinet, zonder meerderheid in de Kamer, gesteund door 3 verkozenen, waaronder een lid van de Volksunie en twee liberalen.

¹⁵¹⁴ In antwoord op een vraag van een lid van de Kamer of de regering werkelijk het inzicht heeft de schoolkwestie te depolitiseren en of er wetsontwerpen zouden worden ingediend met zeer duidelijke en precieze teksten die bepaalde oplossingen zouden vooropstellen, stelt de heer Eyskens, Eerste-Minister, dat daarop zeer duidelijk en bevestigend is geantwoord: "Het is duidelijk dat de regering, indien zij blijft voortbestaan, hetzij alleen, hetzij mits het toetreden van een bondgenoot zo spoedig mogelijk definitieve teksten zal opstellen en bij de beide Kamers indienen, betreffende die wetten die moeten worden gestemd ten einde het schoolvraagstuk in België definitief te regelen." Kamer der Volksvertegenwoordigers. Zie Parlementaire handelingen. Vergadering van dinsdag 3 juli 1958. N.4. Blz. 4

¹⁵¹⁵ Een maand later wordt een nationale commissie voor de studie van de onderwijsproblemen opgericht. De drie belangrijkste partijen vaardigden elk vier parlementsleden af en twee deskundigen. Het belang dat hieraan werd gehecht blijkt wellicht het best uit het feit dat de partijvoorzitters deel uitmaakten van de delegaties.

¹⁵¹⁶ Niet onbelangrijk was de realiteitszin die langzamerhand doorbrak: de groei van het aantal leerlingen en de doorstroming van deze van het lager onderwijs naar het middelbaar onderwijs zou voor de rijksscholen minder problematisch zijn dan voor het vrij onderwijs. In dit laatste net werd immers schoolgeld gevraagd en dit kon weleens voor problemen zorgen.

¹⁵¹⁷ E.H. Kossmann. De Lage Landen. 1780/1980. Deel II. Blz. 273

¹⁵¹⁸ J. Tyssens. De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs. Blz. 9

¹⁵¹⁹ Deze techniek was niet nieuw. Na de gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1926 werd met deze gedachte gespeeld om bepaalde schoolproblemen bespreekbaar te maken. De techniek van het discreet overleg zou herhaaldelijk opduiken. Zie J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz.76

declamatorische stijl, vereist in een publieke discussie tussen partijen die hun kracht in levensbeschouwelijke geslotenheid zoeken.”¹⁵²⁰

Deze Nationale Onderwijscommissie legde de tekst van een pact voor op 4 november.

De regering diende haar ontslag in, om een regering te vormen met de liberalen. Het schoolpact werd twee dagen later geparafeerd door de leden van de commissie. De onderscheiden partijinstanties dienden zich nog uit te spreken. Was er unanimititeit binnen de christendemocratische groep, dan waren er bedenkingen binnen de liberale familie en ongenoegen binnen de socialistische familie. Op 16 november werd duidelijk dat het pact de goedkeuring had. Els Witte herinnert er, *pour l’histoire*, aan dat de officiële ondertekening plaats had op 20 november, de dag van Saint Verhaegen.¹⁵²¹

Op 16 april 1959 wordt wetsontwerp 199 aan de Kamer van Volksvertegenwoordigers voorgelegd. De toelichting neemt integraal de tekst van het Schoolpact op.¹⁵²²

In zijn memoires geeft Gaston Eyskens (1905-1988)¹⁵²³ een inkijk in de aandachtspunten en in strategie die binnen de toenmalige CVP, aan de vooravond van de verkiezingen van 1 juni 1958, gevolgd zou worden om een aantal dossiers aan te pakken. Waar het zwaartepunt voor de Christelijke Volks Partij lag, was duidelijk: absolute voorrang gaf zij aan de onderwijspolitiek, de kosteloosheid van het onderwijs tot 18 jaar en het waarborgen van de vrije schoolkeuze. Ook in de regeringsverklaring (1 juli 1958) zou de aandacht gevestigd worden op het onderwijsdossier.¹⁵²⁴ De regering wilde het stelsel van studiebeurzen voor het hoger onderwijs uitbreiden. Er moest ook geïnvesteerd worden in infrastructuur, er zou een subsidiëring noodzakelijk zijn om de kosteloosheid te garanderen, maar er was ook geld nodig om een gelijke behandeling van wedden en pensioenen van de leerkrachten in het officieel en het vrij onderwijs mogelijk te maken. De reacties op de regeringsverklaring van de kant van de oppositie waren, wat de onderwijspolitiek betrof, argwanend. Het regeerprogramma bood onvoldoende waarborgen voor de ontwikkeling van het officieel onderwijs. Er werd een opening gelaten in die zin dat men wel wat zag in de oprichting van een nationale commissie

¹⁵²⁰ E.H. Kossmann. *De Lage Landen. 1780/1980. Deel II.* Blz. 273

¹⁵²¹ Pierre-Théodore Verhaegen, een van de grondleggers van de vrijzinnige Université Libre de Bruxelles in 1834.

¹⁵²² De toelichting bij het wetsontwerp somt het toepassingsgebied op en geeft de resoluties weer: democratische uitbreiding van het onderwijs, gemeenschappelijke problemen van de twee onderwijssectoren, eerbiediging van de vrije keuze, het rijksonderwijs met onder meer de scholenbouw, het provinciaal en gemeentelijk onderwijs waaronder de toelagenregeling en het privaatonderwijs (dat geen toelage voor scholenbouw krijgt). In de slotresoluties worden enkele juridisch-technische aangelegenheden geregeld, waaronder de datums van inwerkingtreding van de afspraken en het einde van de aannemingscontracten.

¹⁵²³ Gaston Eyskens, *De memoires*. Lannoo, Tielt 1993. Blz. 434

¹⁵²⁴ Voor Eyskens was het belangrijkste argument om te komen tot een akkoord de feitelijke situatie dat, bij ongewijzigde omstandigheden, verwacht mocht worden dat het aantal leerlingen in het algemeen en technisch middelbaar onderwijs de komende zes jaar met bijna 200.000 eenheden zou toenemen. De meningsverschillen over de onderwijspolitiek moesten dan ook worden bijgelegd. De Regering wilde “... de vrije schoolkeuze waarborgen door enerzijds de ontwikkeling van het officieel onderwijs voort te zetten en anderzijds door de leefbaarheid van het vrij onderwijs te verzekeren. Een tweede gebaar van goede wil was de belofte van de regering om geen tussenkomst van de overheid te vragen voor de scholenbouw in het vrij onderwijs. In Gaston Eyskens, *De memoires*. Blz. 442

om dit schoolvraagstuk op te lossen. En men ging tactisch te werk.¹⁵²⁵ Op 8 augustus 1958 ging de Nationale Onderwijscommissie officieel van start. Dat er haast werd gezet blijkt alvast uit het feit dat op 10 september 1958 het verslag klaar was. Op 10 oktober was een tweede, bijgewerkte, versie klaar. De gemeenteraadsverkiezingen bevestigden de positie van de CVP. Het leek dus zo te zijn dat de kans op een akkoord er eindelijk was.

Het verzet kwam uit de kringen van de clerus. Eyskens verwijst naar kardinaal Van Roey wiens oordeel ronduit negatief was. Meer nog, zo verhaalt Eyskens: de conclusie van kardinaal Van Roey luidde dat ik als katholiek in geweten verplicht was de onderhandelingen te laten afspringen. In de plaats daarvan moest ik nieuwe verkiezingen uitschrijven en daarna met een 'goed' wetsontwerp voor het parlement komen.¹⁵²⁶ Er werd ook druk uitgeoefend door de bisschop van Brugge, Emiel Jozef De Smedt.¹⁵²⁷ Kardinaal van Roey hoopte op een volledige verkiezingsoverwinning mocht van het onderwijsdossier een strijdpunt worden gemaakt.¹⁵²⁸ De clerus wilde duidelijk meer binnenhalen.

Begin november 1958 was er een compromistekst klaar. Als bijlage werd de kostprijs van het Schoolpact opgenomen. Het pact zou jaarlijks ongeveer 2,3 miljard BEF meer uitgave voor de staat betekenen. Die meeruitgave werd beperkt doordat de provincies en gemeenten ingevolge het voorliggende schoolpact ongeveer 670 miljoen BEF minder aan onderwijs dienden te besteden. Monseigneur Jules-Victor Daem, het *Centraal Bureau van het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs* en bisschop De Smedt feliciteerden de CVP. Socialisten, liberalen en christendemocraten keurden de tekst goed op hun respectievelijke congressen.

¹⁵²⁵ Kort na de vertrouwensstemming in de Senaat werd een wetsontwerp tot verhoging van de arbeiderspensioenen tot 36.000 BF (zonder lastenverhoging, vermits men uit de reserves zou putten) met ingang van 1 september 1958 ingediend. Ook werd een wetsontwerp tot wijziging van de dienstplichtwet voorgelegd. Liberalen en socialisten werden klemgezet. Even later zou Eyskens de partijen bijeenroepen om de onderwijshervorming te bespreken. Ook het katholiek onderwijs was ondertussen gecontacteerd. Voor het Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs en het episcopaat was de financiële situatie waarin het vrij onderwijs zich bevond blijkbaar alarmerend genoeg om enige soepelheid aan de dag te leggen. De organisatie "School en Gezin" die in volle schoolstrijd opgericht was om fondsen te verzamelen was in vele bisdommen niet langer actief. De clerus wilde verschillende dossiers aangepakt zien: het weddedossier van het religieuze onderwijzend personeel en van het lekenpersoneel, de subsidieverstreking voor de vrije onderwijsinstellingen, het ondersteunen van het vrij technisch onderwijs en de uitbouw van het vrije onderwijsnet.

¹⁵²⁶ Gaston Eyskens. De memoires. Blz. 454 en 455

¹⁵²⁷ Deze liet niet na te benadrukken dat er zware problemen konden ontstaan indien de mensen die vier jaar voor de vrije scholen gestreden hadden, zouden vernemen welke enorme capitulatie de CVP gedaan had. De Smedt besloot zijn brief, met de opmerking dat de reactie "zeer hevig (zou) zijn... en in elk geval nog veel erger... dan na de Koningskwesie."

¹⁵²⁸ Eyskens wilde echter geen nieuwe schoolstrijd meer en hij wees er fijntjes op dat men tijdens de oorlog al een project had uitgewerkt "Dat is toen door u afgewezen. Nu is het zover, na een lange schoolstrijd. Ik ga geen nieuwe schooloorlog beginnen. ". Zie J. Smits. Gaston Eyskens. Een laatste gesprek. Herinneringen aan 40 jaar politiek leven. DNB/Pelckmans/IPOVO. Kapellen. 1988. Blz. 103

Een regering met de liberalen, met andermaal Eyskens, volgde de minderheidsregering Eyskens op en een liberaal Onderwijsminister zou het Schoolpact (door sommigen gezien als een paralegale norm) uitvoeren.¹⁵²⁹

Er waren concessies aan beide zijden. Zo bleef men bij de door Collard ingevoerde verplichting dat het personeel in het vrij onderwijs over het vereiste diploma moest beschikken. Een homologatiecommissie zou de diploma's in het normaal en technisch onderwijs valideren. De vrije schoolkeuze, waarbij rekening gehouden werd met de religieuze en filosofische overtuiging van de ouders, werd gegarandeerd. De overheid moest als inrichter van neutraal onderwijs deze vrije schoolkeuze waarborgen. De staat stond met andere woorden in voor de onderwijsvrijheid. Om dit alles te realiseren werden fondsen vrijgemaakt voor de bouw van nieuwe scholencentra en voor het onderhoud en de uitbreiding van de bestaande scholen.

De katholieken verkregen subsidies voor diverse categorieën van uitgaven waaronder wedde, werkings- en uitrustingskosten. De wedden van de kloosterlingen en de priesters werden op 60% van het niveau van de wedden van het lekenpersoneel gebracht en zelfs tot 75% voor de priesters die vijftien jaar anciënniteit hadden als lesgever in het middelbaar onderwijs.¹⁵³⁰ De onderwijsbegroting steeg aanzienlijk: van 5,9 miljard BEF in 1950 liep ze op tot 28,2 miljard BEF in 1964. Ter vergelijking: de rijksbegroting bedroeg in 1964 in totaal 148 miljard BEF. Deze bedragen moesten natuurlijk ook gelezen worden met in het achterhoofd de toename van het aantal leerlingen en de verdere toegankelijkheid van het onderwijs.¹⁵³¹

De resoluties werden samengebracht in de wet van 29 mei 1959¹⁵³² die door alle partijen, behalve de communistische partij, werd goedgekeurd. Zoals uit artikel 1 van de wet blijkt is deze van toepassing op het lager, het middelbaar, het technisch onderwijs, het normaalonderwijs en het kunstonderwijs.¹⁵³³ Centraal staat het principe van de gegarandeerde vrije schoolkeuze (artikel 4). Het confessionele of niet-confessionel karakter van de school diende te blijken uit het diploma van het personeel.¹⁵³⁴ Daarnaast is er de erkenning van het bestaan van officiële (niet confessionele) en vrije scholen, het vastleggen van het subsidiëringsprincipe en ten slotte de verplichting voor het officieel onderwijs om te voorzien in levensbeschouwelijk onderricht. Passieve en actieve onderwijsvrijheid worden verankerd.¹⁵³⁵

Zoals eerder gesteld lagen Schoolpact en Schoolpactwet mee aan de basis voor de regelgeving van het godsdienstonderricht en het onderricht in de (niet-confessionele) zedenleer in het

¹⁵²⁹ Ter verduidelijking: G. Eyskens (26.06.1958; homogeen christendemocratisch CVP-PSC) opgevolgd door G. Eyskens (06.11.1958; CVP-PSC/Liberalen) gevolgd door Th. Lefèvre (25.04.1961; CVP-PSC/BSP-PSB).

¹⁵³⁰ Resolutie – Privaatonderwijs, artikel 24.

¹⁵³¹ E. Witte e.a. Nieuwe geschiedenis van België. Deel II. Blz. 1418

¹⁵³² Om dit Schoolpact juridisch te verankeren.

¹⁵³³ Later werd daar ook het buitengewoon onderwijs aan toegevoegd. Muziekscholen waren eveneens uit het toepassingsgebied van de wet gehouden.

¹⁵³⁴ Drie/vierde van het personeel bezit diploma niet – confessioneel, dan wel diploma confessioneel onderwijs.

¹⁵³⁵ Het akkoord kon voor de vrije katholieke onderwijsinstellingen moeilijk nadelig worden genoemd. In 1958–1959 bezocht 55% van de leerlingen van het lager onderwijs een katholieke onderwijsinstelling en 61% bezocht er de hogere cyclus.

onderwijs. Meer bepaald de artikelen 8 tot en met 11 regelden het godsdienstonderricht en het onderricht in de zedenleer in de officiële scholen. Interessant is het vast te stellen dat er initieel slechts sprake is van enkele religies (katholieke, protestantse of israëlitische godsdienst, de lijst wordt later aangevuld) en dat er geen eigenlijke “dispensatie” te vinden is in het artikel 8. Wat met ouders die zich niet kunnen terugvinden in het keuzepakket? Werd zedenleer¹⁵³⁶ ook dan nog gezien als het “restvak”, het “neutrale” vak? ¹⁵³⁷

De schoolpactwet is echter niets meer of minder dan een wet, die steeds gewijzigd kan worden en die duidelijk kind van een bepaalde tijd is.

Terecht ziet Jeffrey Tyssen in het Schoolpact het ultieme echec van de vrijzinnige beweging die instemde met de toekenning van ruime subsidies aan het confessioneel onderwijs en in ruil hiervoor slechts de erkenning heeft gekregen van een recht dat in haar ogen niets anders is dan wat de Grondwet voorschrijft.¹⁵³⁸ Els Witte, verwijzende naar Huges Dumont, merkt op dat men zelfs grondwettelijke tegenwerpingen ondergeschikt heeft gemaakt aan de behoefte tot consensus.¹⁵³⁹ In 1988 worden de schoolpactafspraken in de Grondwet verankerd.

Delicate evenwichten bepaalden vanaf dan de toekomst van het officieel onderwijs. Het recht op staatssubsidies voor het vrij katholiek onderwijs werd onherroepelijk rechtstreeks afgeleid uit het recht op keuzevrijheid.¹⁵⁴⁰ De christendemocraten kwamen versterkt uit het conflict. Het was de triomf van een verzuiling, die in wezen zijn wortels vindt eind 19de eeuw en het resultaat van een compromispolitiek die zijn wortels had in het interbellum.

Het pact had een “beperkte” duur: 12 jaar. In 1973 werden de voorwaarden voor leningen voor vrije scholen gunstiger gemaakt. Tyssens verklaart de toegeeflijke houding van liberalen en socialisten door erop te wijzen dat de ongeschreven wet bepaalde dat de minister die onderwijs in zijn portefeuille had van liberale of socialistische signatuur was. Zo was de positie van het rijksonderwijs “veilig”. In 1983 neemt echter een christendemocraat, Daniël Coens, het heft in handen.

Wat zorgde voor de verwatering van de lekenidealen?

¹⁵³⁶ De link tussen de invulling van de cursus zedenleer en het vrijzinnig – humanistisch gedachtegoed is echter moeilijk te ontkennen (zie de Oudervereniging voor de moraal en het Humanistisch verbond). De cursus werd gezien als een opleiding “in sociologische, psychologische en historische wortelende leidraad der menselijke handelingen”. Het diende echter een opleiding te zijn die “geen beroep doet op verklaringen van godsdienstige aard” maar, zo werd ook gesteld, dat deze lessen “geen verdediging is van een specifieke wijsgerige leer (inhouden)”. Devuyt wijst erop dat wel aanvaard werd dat: “Wanneer de omstandigheden hem daartoe nopen de leraar op bedachtzame wijze getuigenis moet kunnen afleggen van zijn persoonlijke morele overtuiging en de grondslagen ervan”.

¹⁵³⁷ Els Witte wijst erop dat in het schoolpact het begrip “neutraliteit” zeer vaag is gehouden. Het zou tot 1963 duren vooraleer er verduidelijkt werd dat in het rijksonderwijs een kritische geest kon heersen, maar dat alle uitdrukkingen en overwegingen die gelovigen konden kwetsen er verboden waren.

¹⁵³⁸ E. Witte (e.a.). Nieuwe geschiedenis van België, Deel II Blz. 1419

¹⁵³⁹ Hierbij wordt verwezen naar artikel 15 van het schoolpact en de bepalingen m.b.t. de onderwijsinstelling waar een diploma werd behaald.

¹⁵⁴⁰ E.H. Kossman. De Lage Landen. 1780/1980. Deel II. Blz. 270

Er moet zeker gewezen op het wegwijnen van de laïciseringsgedachte binnen de liberale en de socialistische familie. De politieke partijen, de socialistische en liberale zuil, kregen veel meer oog voor het verstevigen van hun positie, dan voor de minoritaire vrijzinnige beweging die zelf met problemen te kampen had. Regeringsdeelname in coalitieregeringen stond voorop. De uitbreiding van het electoraat werd het streefdoel. Initiatieven die tot doel hadden de klassieke achterban te verruimen zijn hier tekenend voor. Te harde standpunten konden potentiële kiezers weerhouden om over te stappen.

Het ontbreken van een vrijzinnige politieke beweging, van een vrijzinnige zuil is ook nefast. Een politieke vertaling van de lekenaspiraties, ook op onderwijsvlak is daarom zeer moeilijk: “de vrijzinnige organisaties zullen slechts wegen op de besluitvorming in zoverre de twee traditionele kanalen bereid zijn om een aantal eisen over te nemen.”¹⁵⁴¹ Slagen de vrijzinnigen er niet in, binnen de liberale en socialistische familie te worden gehoord, slagen zij er niet in hun eisen een voldoende politiek draagvlak te geven, dan staan zij machteloos. De vrijzinnige eisen worden vaak als *verstorend* ervaren. Conflicten binnen de zuilen moeten immers vermeden worden, disciplineren van de achterban is noodzakelijk.

Een vluchtige verkenning van programmateksten laat toe te besluiten dat de lekenaspiraties daarenboven niet steeds even sterk hebben doorgewogen. Zo is er vast te stellen dat te veel aandacht schenken aan religie storend werd ervaren en dat men om electoraal strategische redenen opteerde voor een *levensbeschouwelijke matiging*.

In 1966 evalueerden Leo Apostel en Marcel Bots, in hun werk “pluralisme en verdraagzaamheid”¹⁵⁴² het Schoolpact. Voor hen is dit schoolpact een overeenkomst in feite, waarbij geen van de betrokken partijen afstand heeft gedaan van zijn beginselen. Geen enkele partij zal, volgens hen, warmlopen om ten gronde iets te veranderen aan de beginselen die ten grondslag liggen van het akkoord: “... de discussies bij eventuele herziening zullen lopen over technische kwesties, waarover geen schooloorlog ontketend kan worden, en niet over principes.”¹⁵⁴³ Het Schoolpact dreigt, volgens beide auteurs, wel de verzuiling mee te institutionaliseren: “Het Belgisch onderwijs is dan ook goed op weg om te verworden tot een van die infrastructuren waarop de levensbeschouwelijk en politieke verzuiling berust.”¹⁵⁴⁴

Er is geen sprake van een plotse koerswijziging, het grote verhaal van de lekenstaat erodeerde langzaam. In een multiculturele, multireligieuze samenleving is dit meer dan ooit het geval. Diende vroeger het antipaapse profiel gemilderd, dan moet nu elke religieuze confrontatie worden vermeden. De partijen verkiezen een pacificatiepolitiek.

Het eind van de jaren '50 gesloten technisch akkoord, leidde tot een quasi officialiseren van het vrij onderwijs. Op educatief vlak stond de overheid het controlerecht af op de inhoud van de levensbeschouwelijke vakken waarvan het officieel onderwijs de last te dragen had en droeg zij de opvoeding en opleiding van haar inwoners over aan de katholieke zuil.

¹⁵⁴¹ J. Tyssens. Strijdpunt of pasmunt. Levensbeschouwelijk links en de schoolkwestie. 1918- 1940. Blz. 45

¹⁵⁴² L. Apostel en M. Bots. Pluralisme en verdraagzaamheid. De Nederlandsche boekhandel. Antwerpen. 1966

¹⁵⁴³ Ibid. Blz. 170

¹⁵⁴⁴ Ibid. Blz. 171

De oprichting van de Autonome Raad voor het Gemeenschapsonderwijs is tekenend. De politieke elites knippen de band met het officieel onderwijs door: "...het onderwijs van de gemeenschap, los van haar specifieke verplichtingen, (was) uiteindelijk nog slechts een net zoals de andere en niet langer het prioritaire."¹⁵⁴⁵

Een "...véritable abandon de souveraineté dans le chef des pouvoirs publics."¹⁵⁴⁶, geconcretiseerd door een quasi officialisering van het vrij onderwijs, zonder echter te worden onderworpen aan de regels die voor het officieel onderwijs van kracht zijn: neutraliteit. De kostprijs van de ontduubeling van het onderwijssysteem, de nood aan rationalisering en goed beheer van openbare gelden worden hier buiten beschouwing gelaten.

¹⁵⁴⁵ J. Tyssens. De geschiedenis en het belang van officieel onderwijs. Blz. 11

¹⁵⁴⁶ Ibid. Blz. 69

